

Východisková správa Slovenskej republiky k Dohovoru o právach dieťaťa

1. Dohovor o právach dieťaťa bol v mene bývalej Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky podpísaný dňa 30. septembra 1990. S jeho textom vyslovilo súhlas Federálne zhromaždenie ČSFR a následne ho prezident ČSFR ratifikoval. Ratifikačná listina bola uložená u generálneho tajomníka OSN, depozitára Dohovoru, dňa 7. januára 1991. Na základe ustanovenia článku 49 ods. 2 nadobudol Dohovor platnosť pre Českú a Slovenskú Federatívnu Republiku dňom 6. februára 1991. Text Dohovoru bol vyhlásený oznámením Federálneho ministerstva zahraničných vecí publikovaným v Zbierke zákonov pod č. 104/1991 (čiastka 22, str. 502-512).

2. V dôsledku sukcesie po bývalej Českej a Slovenskej Federatívnej Republike sa Slovenská republika stala zmluvnou stranou Dohovoru dňa 28. mája 1993 so spätnou účinnosťou od 1. januára 1993.

3. V súlade s ustanovením článku 44 Dohovoru, vznikla pre Slovenskú republiku - zmluvnú stranu uvedeného medzinárodno-právneho dokumentu povinnosť predložiť, prostredníctvom generálneho tajomníka OSN, správu o opatreniach prijatých na uvedenie práv uznaných v Dohovore do života a o pokroku dosiahnutom pri používaní týchto práv, na základe čoho bola vypracovaná správa, ktorá sa postupuje Výboru OSN pre ľudské práva na prerokovanie.

4. Správu vypracovalo Ministerstvo zahraničných vecí Slovenskej republiky v spolupráci s Ministerstvom kultúry Slovenskej republiky, Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky, Ministerstvom spravodlivosti Slovenskej republiky, Ministerstvom školstva Slovenskej republiky, Ministerstvom vnútra Slovenskej republiky a Ministerstvom zdravotníctva Slovenskej republiky. Pri vypracovávaní správy bol použitý materiál Situačná analýza stavu detí na Slovensku, vydaný Slovenským výborom pre UNICEF (Bratislava, 1995). Cenné pripomienky k správe odovzdali taktiež Centrum pre medzinárodno-právnu ochranu detí a mládeže a Slovenský výbor pre UNICEF, ako aj ďalšie mimovládne organizácie.

5. Správa bola pripravená na základe vzorovej osnovy vypracovanej Výborom pre práva dieťaťa, rovnako ako aj manuálu OSN obsahujúceho odporúčania, ktoré majú byť zohľadnené v obsahu a forme jednotlivých východiskových správ k medzinárodným ľudskoprávnym dohovorom OSN. Správa pozostáva z ôsmich častí: Všeobecné opatrenia implementácie Dohovoru o právach dieťaťa, Definícia pojmu dieťa, Všeobecné princípy, ľudské práva a základné slobody dieťaťa, Rodinné prostredie a náhradná starostlivosť, Zdravie a starostlivosť o dieťa, Vzdelávanie, výchova, voľný čas a kultúrne aktivity detí a mládeže a Špeciálne opatrenia na ochranu detí.

I. VŠEOBECNÉ OPATRENIA IMPLEMENTÁCIE DOHOVORU O PRÁVACH DIEŤAŤA

6. V právnom poriadku Slovenskej republiky nie sú základné práva dieťaťa samostatne kodifikované. Základ právneho postavenia dieťaťa je daný v Ústave (zákon č. 460/92 Zb.). Základné práva a slobody tam zakotvené prislúchajú každému človeku, s výnimkou práv, ktoré sú priznané výhradne občanom Slovenskej republiky (napr. volebné právo). V tomto zmysle patria tiež dieťaťu ako ľudskej bytosti, i ako občanovi.

7. Ústava Slovenskej republiky zakotvuje princíp osobitnej ochrany detí a mládeže, čo je explicitne uvedené v jej článku 41 odsek 1, ktorý znie: "Zaručuje sa osobitná ochrana detí a mladistvých". Túto ústavnú zásadu konkretizujú predpisy rozličných právnych odvetví, najmä

občianskeho a rodinného práva, pracovného práva, správneho práva, práva sociálneho zabezpečenia a nemocenského poistenia a trestného práva.

II. DEFINÍCIA DIEŤAŤA

8. Podľa článku 1 Dohovoru o právach dieťaťa sa pre jeho účely dieťaťom rozumie každá ľudská bytosť mladšia ako osemnásť rokov, pokiaľ podľa právneho poriadku, ktorý sa na dieťa vzťahuje, nie je plnoletosť dosiahnutá skôr. Nadobudnutie plnoletosti v právnom poriadku Slovenskej republiky upravuje Občiansky zákonník (zákon č. 40/1964 Zb. v znení neskorších predpisov). Podľa §-u 8 odsek 2 Občianskeho zákonníka sa "plnoletosť nadobúda dovŕšením osemnásteho roku. Pred dosiahnutím tohto veku sa plnoletosť nadobúda len uzavretím manželstva. Takto nadobudnutá plnoletosť sa nestráca ani zánikom manželstva ani vyhlásením manželstva za neplatné".

9. Podľa §-u 13 Zákona o rodine (zákon č. 94/1963 Zb. novelizovaný zák. 132/1982 Zb. a zákonom č. 234/1992 Zb.) "manželstvo nemôže uzavrieť maloletý. Výnimočne, ak je to v súlade so spoločenským účelom manželstva, môže súd z dôležitých dôvodov povoliť uzavretie manželstva maloletému staršiemu ako šesťnásť rokov". Za dôležitý dôvod pre povolenie uzavrieť manželstvo súdna prax považuje tehotenstvo snúbenky. Bez povolenia súdu "je manželstvo neplatné a súd vysloví jeho neplatnosť i bez návrhu" (paragraf 13 odsek 1 Zákona o rodine). Citovaný zákon ďalej v odseku 2 toho istého paragrafu ustanovuje, že "k výroku o neplatnosti manželstva však nedôjde a takéto manželstvo sa stane platným, ak manžel, ktorý bol v čase uzavretia manželstva maloletý, už dovŕšil osemnásť rok alebo ak manželka otehotnela". U maloletého mladšieho ako šesťnásť rokov manželstvo nevznikne.

10. Nadobudnutím plnoletosti vzniká občanovi občianskoprávna spôsobilosť na právne úkony v plnom rozsahu. Do jej nadobudnutia má občan štatút maloletého a je pod osobitnou ochranou zákona. V zmysle §-u 9 Občianskeho zákonníka majú maloletí obmedzenú spôsobilosť na právne úkony a sú spôsobilí "len na také právne úkony, ktoré sú primerané rozumovej a vôľovej vyspelosti zodpovedajúcej ich veku". Ostatné právne úkony v ich mene vykonávajú zákonní zástupcovia.

11. Pracovné právo používa pojem "mladistvý". V tomto právnom odvetví posudzovanie mladistvého nie je závislé na jeho plnoletosti z hľadiska občianskeho práva. Podľa Zákonníka práce (zákon č. 65/1965 Zb. v znení neskorších predpisov) mladistvými pracovníkmi sú pracovníci mladší ako osemnásť rokov, pre ktorých tento zákon ustanovuje osobitné pracovné podmienky.

12. Platné trestné zákonodarstvo Slovenskej republiky pozná tak pojem dieťa, ako aj pojem mladistvý. Ustanovením § 216 b Trestného zákona (zákon číslo 140/1961 Zb. v znení neskorších predpisov) bola prevzatá definícia pojmu dieťa z článku 1 Dohovoru. Podľa predmetného ustanovenia Trestného zákona sa dieťaťom rozumie osoba mladšia ako osemnásť rokov, pokiaľ nedosiahla plnoletosť už skôr. Podľa § 11 Trestného zákona je trestná zodpovednosť dieťaťa vymedzená negatívne: "Kto v čase spáchania činu nedovŕšil pätnásť rok svojho veku, nie je trestne zodpovedný". § 74 ods. 1 Trestného zákona kvalifikuje mladistvého ako "osobu, ktorá v čase spáchania trestného činu dovŕšila pätnásť rok a neprekročila osemnásť rok svojho veku". Trestnú zodpovednosť mladistvých osobitným spôsobom upravuje siedma hlava všeobecnej časti Trestného zákona (bližšie časť VIII. A východiskovej správy). V súlade s § 79 odsek 1 Trestného zákona "trestné sadzby odňatia slobody stanovené v tomto zákone sa u mladistvých znižujú na polovicu". Navyiac, Trestný

zákon v citovanom paragrafe ustanovuje, že "horná hranica trestnej sadzby nesmie prevyšovať päť rokov a dolná hranica jeden rok".

13. Vychádzajúc z vyššie uvedeného možno teda konštatovať, že podľa platného právneho poriadku Slovenskej republiky aj osoba, ktorá podľa ustanovení Občianskeho zákonníka nadobudla plnoletosť pred dovŕšením osemnásteho roku (bod 8 a 9 správy), má podľa pracovnoprávných a trestnoprávných predpisov status mladistvého a požíva zvýšenú právnu ochranu.

14. Povinná školská dochádzka sa začína začiatkom školského roka, ktorý nasleduje po dni, keď dieťa dovŕši šiesty rok veku a trvá deväť rokov. Ak dieťa po dovŕšení šiesteho roka veku nie je telesne alebo duševne primerane vyspelé, ak o to požiadá jeho zákonný zástupca, lekár alebo riaditeľ predškolského zariadenia, odloží mu orgán štátnej správy v školstve začiatok povinnej školskej dochádzky o jeden školský rok. Hoci pracovnoprávna spôsobilosť vzniká dňom, keď občan dovŕši pätnásť rokov veku, nesmie s ním byť dojednaný ako deň nástupu do práce deň, ktorý by predchádzal dňu, keď tento občan ukončí povinnú školskú dochádzku. Ak občan ukončí povinnú školskú dochádzku v pomocnej škole pred dovŕšením pätnásteho roku, pracovnoprávna spôsobilosť vzniká dňom ukončenia povinnej školskej dochádzky, najskôr však dňom dovŕšenia štrnástich rokov veku (§ 11 Zákonníka práce).

15. Povinnosť základnej vojenskej služby u mužov vzniká dovŕšením veku osemnástich rokov, pokiaľ ju neprevzali dobrovoľne. Povolenie na dobrovoľný vstup do vojska sa môže udeliť občanovi začínajúc 1. januárom roka, v ktorom dovŕši sedemnásť rokov. Osoby mladšie ako osemnásť rokov potrebujú na dobrovoľný vstup do vojska súhlas zákonného zástupcu (§ 14 Branného zákona č. 92/1949 v znení neskorších právnych predpisov, úplné znenie vyhlásené pod č. 331/1992 Zb.).

16. Povinnosť svedčiť v súdnom alebo správnom konaní je podľa právneho poriadku Slovenskej republiky všeobecná. Každý je povinný dostaviť sa na základe predvolania na súd, resp. správny orgán a vypovedať ako svedok. Svedeckú výpoveď môže odoprieť len z dôvodov ustanovených zákonom. Z uvedeného vyplýva, že povinnosť svedčiť majú aj maloleté deti. Pravda, v takomto prípade musí súd k ich výsluchu pristupovať osobitne starostlivo a posúdiť ich svedeckú spôsobilosť vzhľadom na ich individuálnu vyspelosť. Osobitný postup pri výsluchu osôb mladších ako pätnásť rokov upravuje zákon číslo 141/1961 o trestnom konaní súdnom (Trestný poriadok) v znení neskorších predpisov. Podľa tejto právnej normy platí, že ak je osoba, mladšia ako pätnásť rokov, vypočúvaná ako svedok o okolnostiach, ktorých oživenie v pamäti by vzhľadom na vek mohlo nepriaznivo ovplyvňovať jej duševný a mravný vývoj, treba vypočúvanie vykonávať obzvlášť ohľaduplne a po obsahovej stránke tak, aby sa už v ďalšom konaní nemuselo opakovať. V súlade s ustanoveniami vyššie uvedeného zákona sa k vypočúvaniu priberie pedagóg, alebo iná osoba majúca skúsenosti s výchovou mládeže, ktorej účasť by, so zreteľom na predmet vypočúvania a stupeň duševného vývoja vypočúvanej osoby, prispela k správne vedeniu vypočúvania. S týmto cieľom môžu byť k vykonaniu vypočúvania pribraní aj rodičia. V ďalšom konaní má byť maloletá osoba vypočutá znova len v nevyhnutných prípadoch.

17. Právny poriadok Slovenskej republiky priznáva rovnaké práva deťom narodeným v manželstve i mimo neho. Právna diskriminácia detí podľa toho, či sa narodili v manželstve alebo mimo neho bola odstránená Ústavou Československej republiky zo dňa 9. mája 1948. Zásadu rovnakých práv všetkých detí potvrdila Ústava Slovenskej republiky v ustanovení svojho článku 41 odsek 3.

III. VŠEOBECNÉ PRINCÍPY

18. Ľudské práva a základné slobody sú v Slovenskej republike chránené ústavne a neoprávnené zasahovanie do nich je protiprávne. Ústava Slovenskej republiky v článku 2 odsek 3 ustanovuje, že "každý môže konať, čo nie je zákonom zakázané a nikoho nemožno nútiť, aby konal niečo, čo zákon neukladá".

A. Zabránenie diskriminácii: článok 2

19. Slovenský právny poriadok nepripúšťa žiadnu z foriem diskriminácie detí. Podľa článku 12 Ústavy zaručujú sa základné práva a slobody na území Slovenskej republiky všetkým bez ohľadu na pohlavie, rasu, farbu pleti, jazyk, vieru a náboženstvo, politické či iné zmýšľanie, národný alebo sociálny pôvod, príslušnosť k národnosti alebo etnickej skupine, majetok, rod alebo postavenie. Nikoho nemožno z týchto dôvodov poškodzovať, zvyhodňovať alebo znevýhodňovať.

20. Vyššie uvedenú ústavnú zásadu dôsledne vykonávajú ostatné právne predpisy nášho právneho poriadku, predovšetkým normy trestného práva hmotného, ktoré o.i. chránia práva a oprávnené záujmy detí v tejto oblasti. Podľa § 196 ods. 2 Trestného zákona sa trestného činu násillia proti skupine obyvateľov a proti jednotlivcovi dopustí ten, "kto použije násillie proti skupine obyvateľov alebo jednotlivcovi alebo sa im vyhráza usmrtením, ublížením na zdraví alebo spôsobením škody veľkého rozsahu pre ich politické presvedčenie, národnosť, rasu, vyznanie alebo preto, že sú bez vyznania". Podľa § 198 ods. 1 uvedenej právnej normy sa trestného činu hanobenia národa, rasy a presvedčenia dopustí ten, "kto verejne hanobí niektorý národ, jeho jazyk alebo niektorú rasu alebo skupinu obyvateľov republiky pre ich politické presvedčenie, vyznanie alebo preto, že sú bez vyznania". Trestného činu podnecovania k národnostnej a rasovej nenávisti podľa § 198 Trestného zákona sa dopustí ten, "kto verejne podnecuje k nenávisti k niektorému národu alebo rase alebo k obmedzovaniu práv a slobôd ich príslušníkov" (ods. 1) alebo "sa spolčí alebo zhromaždí na spáchanie činu uvedeného v odseku 1" (ods. 2). Významným inštitútom na zamedzenie akejkoľvek formy diskriminácie, uvedenej v článku 2 Dohovoru je i zákonná ochrana pred hnutiami, smerujúcimi k potlačeniu práv a slobôd občanov, ktorých podpora a propagácie je podľa platného trestného práva SR trestným činom podľa § 260 Trestného zákona. Trestného činu podpory a propagácie hnutí, smerujúcich k potlačeniu práv a slobôd občanov sa podľa predmetného ustanovenia dopustí ten, "kto podporuje alebo propaguje hnutie, ktoré preukázateľne smeruje k potlačeniu práv a slobôd občanov alebo hlása národnostnú, rasovú, triednu alebo náboženskú nenávisť".

B. Ochrana záujmov dieťaťa: článok 3

21. Ústava Slovenskej republiky vo svojom článku 41 odsek 1 garantuje, že manželstvo, rodičovstvo a rodina sú pod ochranou zákona. Zároveň zakotvuje osobitnú ochranu detí a mladistvých. V nadväznosti na predmetné ustanovenie Ústavy SR zabezpečuje platná legislatíva ochranu a starostlivosť o dieťa, nevyhnutnú pre jeho blaho aj prostredníctvom inštitútov trestného práva, ktoré kvalifikujú ako trestný čin konanie, ohrozujúce všestranný vývoj detí a zaistenie ich výchovy a výživy. Jedná sa najmä o trestný čin opustenia dieťaťa podľa § 212 Trestného zákona, trestný čin zanedbania povinnej výživy podľa § 213 Trestného zákona a trestný čin týrania zverenej osoby podľa § 215 Trestného zákona.

22. V súvislosti s otázkou ochrany záujmov dieťaťa je dôležitou otázkou posúdenie práva dieťaťa na samostatné rozhodovanie, ktoré smeruje všeobecne voči všetkým dospelým a štátnym orgánom, ale v podstatnej miere i voči rodičom dieťaťa. Oprávnenie dieťaťa samostatne rozhodovať o svojich veciach vo vzťahu k rodičom, a tým i faktického

obmedzenia rozhodovacej moci rodičov, je v právnom poriadku spojené predovšetkým s otázkou spôsobilosti dieťaťa na právne úkony. Občiansky zákonník vychádza pri úprave spôsobilosti maloletého na právne úkony zo všeobecného kritéria primeranosti veku maloletého. Podľa platnej právnej úpravy maloletý je spôsobilý len na také právne úkony, ktoré sú svojou povahou primerané rozumovej a vôľovej vyspelosti zodpovedajúcej jeho veku. Z takto vymedzenej spôsobilosti maloletého na právne úkony existuje po novele Občianskeho zákonníka z roku 1992 jediná výnimka, kedy sa maloletému výslovne priznáva spôsobilosť na konkrétny právny úkon s určením vekovej hranice. Podľa novelizovaného §-u 476d, odseku 2 Občianskeho zákonníka maloletý, ktorý dovŕšil pätnásť rok veku má spôsobilosť na zriadenie závetu formou notárskej zápisnice.

23. Súčasná koncepcia spôsobilosti maloletých na právne úkony v Slovenskej republike teda vychádza z princípu, že maloletý má spôsobilosť na právny úkon (a potom koná sám vo svojom mene), alebo túto spôsobilosť vzhľadom na svoju rozumovú a vôľovú vyspelosť nemá (a vtedy koná za maloletého jeho zákonný zástupca ? rodič, alebo súdom ustanovený poručník, opatrovník).

24. Podľa právneho poriadku Slovenskej republiky má maloletý taktiež spôsobilosť vyjadriť sa k dostupným okolnostiam, ktoré sa dotýkajú jeho právneho postavenia. Ide o súhlas maloletého dieťaťa s osvojením (§ 67) a so vznikom pestúnskej starostlivosti (zák. 50/1973 Zb. o pestúnskej starostlivosti, ktorého úplné znenie bolo vyhlásené pod č. 452/1992) za podmienky, že je toto dieťa schopné posúdiť dosah uvedeného právneho úkonu. Tento súhlas sa však nevyžaduje u dieťaťa, ktoré by síce predmetnú malo, avšak by tým bol zmarený účel osvojenia. Otázkou spôsobilosti dieťaťa na vyjadrenie súhlasu zväži v konkrétnom prípade súd. Z justičnej praxe vyplýva, že súdy sa v tomto prípade, rovnako ako v rade iných konaní týkajúcich sa maloletých, pridržiavajú hranice dosiahnutia dvanástich rokov veku.

C. Prirodzené právo dieťaťa na život a rozvoj: článok 6

25. Podľa ustanovenia článku 15 Ústavy Slovenskej republiky má každý právo na život a ľudský život je hodný ochrany už pred narodením. Neopomenuteľná je aj zodpovednosť rodičov za všestranný duševný a telesný rozvoj svojich detí a ich riadnu výchovu, ktorá je deklarovaná v článku IV základných zásad Zákona o rodine.

26. Osobitný záujem štátu na ochrane života a zdravia detí je premietnutý aj v jednotlivých ustanoveniach Trestného zákona tým, že v prípade, že sa objektom útoku páchatel'a stáva dieťa, takéto konanie je kvalifikované ako vysoko alebo mimoriadne vysoko spoločensky nebezpečné. Napríklad v prípade trestného činu vraždy podľa § 219, ak je spáchaný na osobe mladšej ako pätnásť rokov (ods. 2 písm. d) je možné páchatel'ovi uložiť trest odňatia slobody na dvanásť až pätnásť rokov alebo výnimočný trest. Špeciálnym ustanovením Trestného zákona, ktoré chráni život novonarodeného dieťaťa je ustanovenie § 220. trestný čin vraždy novonarodeného dieťaťa spácha matka, "ktorá v rozrušení spôsobenom pôrodom úmyselne usmrť svoje novonarodené dieťa pri pôrode alebo hneď po ňom". Osobitnú ochranu práva dieťaťa na život už pred jeho narodením poskytujú ustanovenia § 227 a 228 Trestného zákona sankcionujúce nedovolené prerušenie tehotenstva.

27. Významnou otázkou, ktorá sa dotýka prirodzeného práva dieťaťa na život, je problematika interrupcií. Slovensko sa, so svojim interrupčným zákonodarstvom, radí medzi štáty, ktoré uznávajú právo ženy rozhodovať samej o svojom materstve. V právnom poriadku je preto stanovené dosiahnutie veku šestnástich rokov ako hranice pre slobodné rozhodovanie ženy v otázke interrupcii.

D. Povinnosť štátov robiť opatrenia na potieranie nezákonného premiestňovania detí do zahraničia a ich nenavracania späť

článok 11

28. Z hľadiska trestného práva je v Slovenskej republike konanie spočívajúce v zavlečení iného do cudziny kvalifikované ako trestný čin podľa § 233 Trestného zákona. V prípadoch, keď je takýto čin spáchaný na osobe mladšej ako pätnásť rokov alebo na osobe postihnutej duševnou poruchou alebo duševne nedostatočne vyvinutej (ods. 2 písm. b/) je konaniu prisudzovaná podstatne vyššia spoločenská nebezpečnosť.

E. Právo dieťaťa formulovať vlastné názory a slobodne ich vyjadrovať: článok 12

29. Úvodom je treba konštatovať, že právo dieťaťa zakotvené v čl. 12 Dohovoru o právach dieťaťa nie je dostatočne vyjadrené v Zákone o rodine, konkrétne v právnej úprave vzťahu medzi rodičmi a deťmi. V rámci pripravovanej reformy rodinného práva by budúca právna úprava mala na túto požiadavku reagovať.

30. Otázka realizácie práva zakotveného v článku 12 Dohovoru úzko súvisí s aktívnou účasťou dieťaťa na konaní, ktoré sa ho dotýka. Táto problematika je vo vnútroštátnej legislatíve Slovenskej republiky upravená procesnoprávnymi predpismi občianskeho, administratívneho a trestného práva, ktoré požiadavke stanovenej v predmetnom článku Dohovoru vyhovujú.

31. Podľa ustanovení Občianskeho súdneho poriadku (zák. č. 99/1963 Zb. v znení neskorších predpisov, úplné znenie vyhlásené pod č. 38/1995 Z.z.) je súd, v rámci občianskeho súdneho konania vo veciach starostlivosti súdu o maloletých, povinný vypočuť aj názor maloletého o vhodnosti a účelnosti opatrení vykonávaných ohľadne jeho výchovy, pokiaľ to považuje za vhodné. Ako už bolo uvedené v predchádzajúcej časti textu, aj v konaní o osvojení sa ukladá súdu povinnosť vypočuť dieťa, ak je schopné pochopiť význam osvojenia. A napokon v konaní o povolenie uzavrieť manželstvo maloletej osobe staršej ako šesťnásť rokov ukladá zákon súdu povinnosť vždy vypočuť túto osobu, a to dokonca v neprítomnosti iných osôb. Ako vidieť, otázka priameho vypočutia dieťaťa súdom je upravená v každom druhu konania osobitne. Súčasne možno konštatovať existenciu určitého prvku gradácie - pokiaľ v prvom prípade (starostlivosť súdu vo veciach maloletých) je vypočutie podmienené len vhodnosťou a účelnosťou tohto úkonu, v druhom prípade (konanie o osvojení) je dané už schopnosťou dieťaťa pochopiť význam právneho úkonu, o ktorý sa jedná a v treťom prípade (konanie o povolení uzavrieť manželstvo) nutnosťou vypočutia bez akejkoľvek podmienky.

32. V trestnom práve procesnom Slovenskej republiky je aplikovaná zásada, že aj v prípade, keď je stranou konania dieťa, uplatnia sa všeobecné princípy, ak právna úprava neobsahuje osobitné ustanovenia. Pokiaľ je ako svedok v trestnom konaní vypočúvaná osoba mladšia ako pätnásť rokov, postup orgánov činných v trestnom konaní upravuje osobitne ustanovenie § 102 zákona č. 141/1961 Zb. o trestnom konaní súdom v znení neskorších predpisov (ďalej len "Trestný poriadok"). Podľa predmetného ustanovenia "treba výsluch vykonávať obzvlášť ohľaduplne a po obsahovej stránke tak, aby sa výsluch v ďalšom konaní spravidla už nemusel opakovať, k výsluchu sa priberie pedagóg alebo iná osoba majúca skúsenosti s výchovou mládeže, ktorá by so zreteľom na predmet výsluchu a stupeň duševného vývoja vylúchanej osoby prispela k správne vedeniu výsluchu. Ak to môže prispieť k správne vykonaniu výsluchu, môžu byť pribraní i rodičia" (ods. 1). V ďalšom konaní má byť taká osoba vypočútaná znova len v nevyhnutných prípadoch (ods. 2 vyššie uvedeného ustanovenia Trestného poriadku).

33. V súvislosti s posudzovaním implementácie článku 12 Dohovoru je potrebné venovať pozornosť súhlasu maloletého dieťaťa pri poskytovaní liečebno-preventívnej starostlivosti. Podľa § 13 zákona č. 277/1994 Z.z. o zdravotnej starostlivosti sa vyšetrovacie a liečebné úkony vykonávajú so súhlasom pacienta. Na osobitne závažné vyšetrovacie alebo liečebné výkony alebo na výkony závažne meniace spôsob ďalšieho života si lekár vyžiada súhlas pacienta udelený v písomnej alebo inak preukázateľnej forme. Za maloletého pacienta udeľuje súhlas jeho zákonný zástupca alebo osoba, ktorá má maloletého v pestúnskej starostlivosti. Ak maloletý pacient starší ako 16 rokov je podľa posúdenia lekára natoľko rozumovo a vôľovo vyspelý, aby vyšetrovací alebo liečebný úkon posúdil a rozhodol o jeho vykonaní, môže dať súhlas na tento výkon sám. Len v prípade, ak ide o nevyhnutný a neodkladný výkon a súhlas pacienta alebo jeho zákonného zástupcu nemožno dosiahnuť alebo nemožno získať ani súhlas odborného konzília, možno tento výkon urobiť aj bez tohto súhlasu.

34. Právo dieťaťa vyjadrovať svoj názor, zakotvené v čl. 12 Dohovoru, našlo v rámci právneho poriadku SR svoj odraz vo viacerých novoprijatých právnych predpisoch. Podľa zákona č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností rozhodujú o náboženskej výchove detí ich zákonní zástupcovia, a to do dovŕšenia pätnástich rokov veku dieťaťa. Podobne nový zákon č. 300/1993 Z.z. o mene a priezvisku, v súvislosti so zmenou mena priezviska dieťaťa ustanovuje, že na tieto zmeny sa vyžaduje súhlas maloletého staršieho ako pätnásť rokov. Obdobné pravidlo platí aj pri zmene mena osvojeného dieťaťa, kedy dieťa nadobúda osvojením priezvisko osvojiteľa. Tento právny následok nastáva ex lege. Pokiaľ ide o meno osvojeného dieťaťa, jeho zmenu môžu osvojiteľia deklarovat' súhlasným oznámením príslušnému štátnemu orgánu, t.j. obvodnému úradu do šiestich mesiacov od právoplatného súdneho rozhodnutia o osvojení. V prípade, ak osvojenec dovŕšil pätnásť rokov, je k uvedenej zmene priezviska potrebný jeho súhlas.

35. Zakotvenie možnosti dieťaťa vyjadriť sa priamo v tom-ktorom konaní samo o sebe ešte neposkytuje záruku dostatočnej ochrany jeho práv. Aj keď pri rozhodovaní súd prihliada na výslovný prejav vôle dieťaťa, nemožno sa uspokojiť len s jeho vypočutím. Za tým účelom zákon upravuje inštitút zákonného zástupcu alebo opatrovníka - stáleho, ad hoc, alebo kolízneho. Jeho účasť a vypočutie v každom konaní, ktorého účastníkom je maloleté dieťa, je obligatórna a má za cieľ hájiť záujem dieťaťa.

IV. ĽUDSKÉ PRÁVA A ZÁKLADNÉ SLOBODY DIEŤAŤA

36. Ako už bolo uvedené v predchádzajúcom texte, základné práva a slobody zakotvené v Ústave Slovenskej republiky prislúchajú každému človeku, ak nie sú výslovne priznané iba občanom Slovenskej republiky. V tomto zmysle patria tiež dieťaťu ako ľudskej bytosti, i ako občanovi a tvoria vnútroštátny rámec pre posudzovanie ľudských práv a základných slobôd dieťaťa.

A. Právo dieťaťa na registráciu ihneď po narodení, na meno, na štátnu príslušnosť, právo poznať svojich rodičov a právo na ich starostlivosť: článok 7

37. Realizácia práva dieťaťa na registráciu ihneď po narodení je garantovaná zákonom o matrikách (zákon č. 154/1994 Z.z.). Podľa tohto zákona príslušný štátny orgán - okresný úrad vedie matriku, ktorú tvorí kniha narodení, kniha manželstiev a kniha úmrtí. Matrika a úradné výpisy z nej sú verejnými listinami.

38. Podľa § 13 ods. 1 písm. a)-e) zákona o matrikách sa do knihy narodení zapisujú nasledovné údaje: deň, mesiac, rok a miesto narodenia a ak ide o viacpočetný pôrod aj časové

poradie narodenia, meno (resp. mená), priezvisko, pohlavie a rodné číslo dieťaťa, meno, priezvisko, rodné priezvisko, deň, mesiac, rok a miesto narodenia, rodné číslo, štátne občianstvo a miesto trvalého pobytu rodičov dieťaťa, dohoda rodičov o priezvisku ich dieťaťa, ak majú rôzne priezviská alebo nežijú v manželstve, prípadne rozhodnutie súdu o určení priezviska, deň, mesiac a rok zápisu.

39. Oznámenie narodenia dieťaťa na zápis do matriky je kvalifikované ako zákonná povinnosť osoby, ktorá pri pôrode spolupôsobila (lekára, pôrodnej asistentky a pod.) a subsidiárne jedného z rodičov, a to v zákonnej lehote siedmich dní. Zákon upravuje aj osobitné prípady, ktorými sú najmä narodenie vo verejných ústavoch a zariadeniach, kasárňach alebo iných vojenských ubytovacích zariadeniach, zápis nájdeného dieťaťa, zápisy narodenia v cudzine a za brannej pohotovosti štátu. Porušenie povinnosti oznámenia narodenia dieťaťa je sankcionované ako priestupok s uložením finančnej pokuty.

40. Právo dieťaťa na meno od narodenia je upravené Zákonom o rodine, rovnako ako aj zákonom č. 300/1993 Z.z. o mene a priezvisku. Podľa tejto právnej úpravy sa dieťa registruje svojím menom a priezviskom od okamihu zápisu do knihy narodení v matrike. Každý občan má právo i povinnosť používať meno a priezvisko, ktorými je registrovaný v matrike. O mene a priezvisku dieťaťa rozhodujú rodičia pri narodení dieťaťa. Zákon upravuje pravidlá určovania priezviska v prípade, keď rodičia nemajú zhodné priezvisko (vtedy sa vyžaduje ich súhlasné vyjadrenie), ako aj pravidlá zmeny mena a priezviska.

41. Právo na národnosť patrí k základným právam, ktoré dieťaťu, ako občanovi Slovenskej republiky, prináležia a sú v plnej miere garantované článkom 12 odsek 3 Ústavy. Uvedené ustanovenie obsahuje dikciu, podľa ktorej má každý právo slobodne rozhodovať o svojej národnosti. Zakazuje sa akékoľvek ovplyvňovanie tohto rozhodovania a všetky spôsoby nátlaku smerujúce k odnárodnovaniu.

42. Právo dieťaťa na štátnu príslušnosť je garantované zákonom č. 40/1993 Z.z. o štátnom občianstve Slovenskej republiky. Podľa tohto zákona štátne občianstvo Slovenskej republiky nadobúda dieťa:

1. ktorého aspoň jeden z rodičov je štátnym občanom Slovenskej republiky, alebo
2. narodené na území Slovenskej republiky, ktorého rodičia sú bez štátnej príslušnosti, alebo
3. narodené na území Slovenskej republiky, ktorého rodičia sú cudzími štátnymi príslušníkmi a narodením nenadobúda štátne občianstvo žiadneho z nich.

43. Osobitným spôsobom je upravené nadobudnutie občianstva úradným udelením.

44. Právny poriadok Slovenskej republiky taktiež dôsledne realizuje právo dieťaťa poznať svojich rodičov. Naša právna úprava nepozná kategóriu "nájdených detí" a vychádza zo zásady, že dieťa má právo na určenie, kto sú jeho rodičia.

45. Právny vzťah medzi matkou a dieťaťom vzniká narodením dieťaťa. Zákon o rodine nemá osobitný predpis o určovaní materstva. Vychádza tu mlčky z pravidla "mater semper certa est", a tak pri určovaní materstva sa zisťuje len skutočnosť, či sa konkrétnej žene narodilo dieťa. Žena, ktorá dieťa porodila, je jeho matka. Zložitejšia situácia nastáva v prípadoch určovania otcovstva "pater incertus". Zákon o rodine rieši túto citlivú otázku systémom troch

vyvratiteľných právnych domniek otcovstva, ktorých uplatnením sa právne určuje a stabilizuje vzťah medzi otcom a dieťaťom.

B. Právo na slobodu prejavu: článok 13

46. Právo na slobodu prejavu je dôležitým prvkom demokracie a vytvára jeden zo základov demokratickej spoločnosti a taktiež je jednou zo základných podmienok rozvoja pre sebarealizáciu každého jednotlivca, a teda aj dieťaťa. Uvedené právo zakotvuje Ústava Slovenskej republiky vo svojom článku 26 odsek 1, ktorý uvádza, že "sloboda prejavu a právo na informácie sú zaručené". Podľa ďalšieho ustanovenia predmetného článku Ústavy má každý právo vyjadrovať svoje názory slovom, písmom, tlačou, obrazom alebo iným spôsobom (článok 26 odsek 2).

C. Prístup k informáciám: článok 17

47. Ústava Slovenskej republiky článkom 26 odsek 1 zaručuje právo na informácie. Predmetné ustanovenie, citované v predchádzajúcom paragrafe správy, sa v plnej miere vzťahuje aj na deti, osobitnú kategóriu štátnych občanov našej republiky.

48. Ústava v ďalších ustanoveniach predmetného článku garantuje slobodu vyhľadávania, prijímania a rozširovania ideí a informácií bez ohľadu na hranice štátu, rovnako ako aj to, že vydávanie tlače nepodlieha povoľovaciemu konaniu (článok 26 ods. 2). Cenzúra je v Slovenskej republike zakázaná. Za ochranu spoločnosti a občanov proti zneužitiu slobody prejavu, slova a tlače zodpovedajú vydavateľ, šéfredaktor, redaktor a autor v rozsahu vyplývajúcom z právnych predpisov.

49. Rada Slovenskej republiky pre rozhlasové a televízne vysielanie, nezávislý orgán zvolený Národnou radou Slovenskej republiky, pôsobí od júna 1992 a jej najdôležitejšou úlohou je chrániť a podporovať záujmy verejnosti na uskutočňovanie slobody prejavu a práva na informácie.

50. V súvislosti s realizáciou práva dieťaťa na prístup k informáciám a súvisiacou ochranou psychického a mravného vývoja maloletých do 15 rokov a mladistvých do 18 rokov je potrebné spomenúť ustanovenie § 4 a 5 zákona č. 1/1996 Z.z. o audiovizii, vzťahujúce sa k určeniu, resp. rešpektovaniu vekovej hranice prístupnosti audiovizuálneho diela zo strany výrobcov a distributérov týchto diel, prevádzkovateľov kín, technických zariadení, požičovní alebo predajní audiovizuálnych diel. Vyššie uvedené osoby nesmú použiť a šíriť audiovizuálne diela s násilným, brutálnym a pornografickým obsahom, najmä diela obsahujúce detskú pornografiu.

51. Prevádzkovatelia kín a technických zariadení sú zároveň povinní pri audiovizuálnom predstavení zabezpečiť, aby sa neuvěřňovali reklamy určené deťom, alebo v ktorých vystupujú deti, ak tieto reklamy podporujú správanie ohrozujúce ich zdravie a psychický alebo mravný vývoj.

52. Prístup detí k informáciám garantuje aj § 5 zákona o štátnom jazyku (zákon číslo 270/1995 Z.z.), ktorý v odseku 2 ustanovuje, že "Inojazyčné audiovizuálne diela určené deťom do 12 rokov musia byť dabované do štátneho jazyka". Vysielanie v jazykoch národnostných menšín a etnických skupín upravujú osobitné predpisy (§ 3 ods. 3 zákona SNR č. 254/1991 Zb. o Slovenskej televízii v znení neskorších predpisov, § 5 ods. 2 zákona SNR č. 255/1991 Zb. o Slovenskom rozhlase v znení neskorších predpisov).

D. Sloboda myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery:

článok 15

53. Ustanovením článku 24 Ústavy je v Slovenskej republike zaručená sloboda myslenia, svedomia, náboženského vyznania a viery, pričom toto právo zahŕňa aj možnosť zmeniť náboženské vyznanie alebo vieru. Každý má právo byť bez náboženského vyznania a verejne prejavovať svoje zmýšľanie.

54. Trestný zákon v § 236 uvádza postih za obmedzovanie slobody vyznania. Podľa predmetného ustanovenia sa ten, kto násilím, hrozbou násilia alebo hrozbou inej ťažkej ujmy (a) núti iného na účasť na náboženskom úkone, (b) zdržuje iného bez oprávnenia od takejto účasti alebo (c) inému v užívaní slobody vyznania inak bráni, potresce odňatím slobody v dĺžke do jedného roka.

55. Právne zabezpečenie náboženskej slobody detí našlo odraz aj v zákone o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností a samotná realizácia náboženskej slobody v dnešných demokratických pomeroch nevyvoláva v Slovenskej republike osobitné politické alebo právne problémy.

56. V súvislosti s právami dieťaťa má osobitný význam tiež právne zabezpečenie slobody dieťaťa, prípadne jeho rodičov alebo zákonných zástupcov na náboženskú výchovu dieťaťa. Oprávnenie rodičov, resp. iných zákonných zástupcov rozhodovať o náboženskej výchove dieťaťa končí dovŕšením pätnásteho roku života, kedy je dieťaťu priznané právo rozhodovať o tejto dôležitej otázke.

E. Sloboda združovania a pokojného zhromažďovania: článok 15

57. Sloboda združovania a pokojného zhromažďovania je garantovaná článkami 28 a 29 Ústavy Slovenskej republiky. Podmienky výkonu týchto práv sú stanovené v zákone č. 83/1990 v znení neskorších zmien a doplnkov o združovaní občanov a v zákone č. 84/1990 Zb. v znení neskorších zmien a doplnkov o zhromažďovanom práve.

58. V zmysle platnej právnej úpravy sa majú občania Slovenskej republiky právo slobodne združovať v spoločenských organizáciách, môžu zakladať spolky, zväzy, hnutia, kluby a iné občianske združenia. Nikto nesmie byť nútený k združovaniu, k členstvu v združeniach, rovnako ako ani k účasti na ich činnosti a každý môže zo združenia slobodne vystúpiť. Združenie vzniká registráciou a návrh na registráciu môžu podať najmenej traja občania, z ktorých aspoň jeden musí byť starší ako osemnásť rokov. Z vyššie uvedeného vyplýva, že príslušná legislatíva Slovenskej republiky umožňuje deťom aktivizovať sa v rôznych umeleckých, kultúrnych, záujmových činnostiach.

59. Pokiaľ ide o realizáciu zhromažďovacieho práva, jeho aktívnu formu (t.j. zvolať zhromaždenie) môže realizovať iba občan Slovenskej republiky starší ako osemnásť rokov alebo slovenská právnická osoba alebo skupina osôb. Právo účasti na zorganizovanom zhromaždení prináleží aj deťom.

F. Povinnosť štátov robiť potrebné zákonodarné, správne, sociálne a výchovné opatrenia na ochranu detí pred akýmkoľvek telesným alebo duševným násilím, urážaním alebo zneužívaním, včítane sexuálneho zneužívania, zanedbávaním alebo nedbanlivým zaobchádzaním, trýznením alebo vykorisťovaním počas doby, keď sú v starostlivosti jedného alebo oboch rodičov, zákonných zástupcov alebo akýchkoľvek iných osôb starajúcich sa o dieťa (článok 19)

60. Trestné právo hmotné Slovenskej republiky obsahuje viacero špeciálnych inštitútov, ktoré chránia deti pred akýmkoľvek telesným alebo duševným násilím, urážaním alebo zneužívaním, vrátane sexuálneho zneužívania, zanedbávaním alebo nedbanlivým zaobchádzaním, trýznením alebo vykorisťovaním počas doby, keď sú v starostlivosti jedného alebo oboch rodičov, zákonných zástupcov alebo akýchkoľvek iných osôb starajúcich sa o dieťa.

61. Okrem sankcionovania trestných činov uvedených v súvislosti s článkom 3 Dohovoru (články 18-21 východiskovej správy) je v Trestnom zákone zakotvená skutková podstata trestného činu kupliarstva. Konanie páchatel'a uvedeného trestného činu spočíva podľa § 204 v tom, že "iného zjedná, pohne alebo zvedie na vykonávanie prostitúcie alebo koristí z prostitúcie vykonávanej inými". Spoločenská nebezpečnosť konania sa zvyšuje v prípade, ak spácha taký čin "na osobe mladšej ako osemnásť rokov" (odsek 3 písm. c) alebo "na osobe mladšej ako pätnásť rokov" (odsek 4 písm. a).

62. Ďalšiu skupinu predstavujú trestné činy, pri ktorých je objektom právo ženy na slobodné rozhodovanie vo veciach pohlavných vzťahov a špeciálne ustanovenia, ktoré chránia nerušený mravný a telesný vývoj osôb mladších ako osemnásť rokov. Kvalifikované skutkové podstaty trestných činov, ktoré predstavujú podstatne vyšší stupeň nebezpečnosti konania pre spoločnosť obsahujú sprísnené sankcie v prípadoch, keď je objektom útoku páchatel'a dieťa. Jedná sa najmä o trestné činy znásilnenia podľa § 241 Trestného zákona v prípade, že páchatel' "spácha taký čin na žene mladšej ako pätnásť rokov" (ods. 2 písm. B), pohlavného zneužívania podľa § 242 a §243 Trestného zákona, ako aj trestného činu obchodovania so ženami podľa § 246 Trestného zákona v prípade, "ak spácha taký čin na žene mladšej ako osemnásť rokov" (ods. 2 písm. b).

G. Ochrana dieťaťa pred všetkými formami sexuálneho vykorisťovania a sexuálneho zneužívania (článok 34)

63. Slovenská justičná prax nepoužíva pojem "sexuálne vykorisťovanie detí". Ustanoveniami Trestného zákona, ktoré môžu byť subsumované pod tento všeobecný pojem sú "pohlavné zneužívanie" (§ 242 a 243 Trestného zákona) a "ohrozovanie mravnej výchovy mládeže" (§ 217 Trestného zákona).

64. Novelizáciami predpisov trestného práva hmotného po roku 1990 bola ochrana proti trestnej činnosti, spočívajúcej v sexuálnom vykorisťovaní a sexuálnom zneužívaní, zvýraznená najmä doplnením skutkovej podstaty o znaky organizovania a koristenia z prostitúcie a ustanovením o prísnejších sankciách. Jedná sa najmä o trestný čin kupliarstva podľa § 204 a trestný čin ohrozovania mravnosti podľa § 205 spočívajúci v uvádzaní do obehu, rozširovaní, verejnom sprístupňovaní, výrobe alebo dovoze písomných pornografických diel, nosičov zvuku alebo obrazu, zobrazení alebo iných predmetov ohrozujúcich mravnosť, ktoré okrem iného zobrazujú sexuálny styk s dieťaťom. Rovnako trestným je aj ponúkanie, prenechávanie alebo sprístupnenie takýchto predmetov osobe mladšej ako osemnásť rokov. Ustanovenie § 246 Trestného zákona, ktoré vymedzuje skutkovú podstatu trestného činu obchodovania so ženami je reakciou na záväzky, ktoré pre Slovenskú republiku vyplývajú z medzinárodných zmlúv o potláčaní obchodu so ženami. Konanie páchatel'a spočíva v zlákaní, najatí alebo preprave ženy do cudziny v úmysle, aby sa tam použila na pohlavný styk s iným. Prísnejšia sankcia hrozí páchatel'ovi v prípade, že spácha takýto čin na žene mladšej ako osemnásť rokov.

65. Prípady pohlavného zneužívania detí podľa § 242 a 243 Trestného zákona sa vyskytujú pomerne často, jedná sa rádovo o stovky prípadov. Na druhej strane sexuálne zneužívanie detí pre komerčné účely, t.j. výroba a šírenie tzv. detskej pornografie je v Slovenskej republike pomerne zriedkavý jav. Od roku 1992 boli podľa údajov Prezídia policajného zboru odhalené a súdne realizované len štyri prípady. Neznamená to však podceňovanie tejto problematiky, nakoľko sa jedná o latentnú kriminalitu a skutočný počet prípadov môže byť oveľa vyšší.

66. Aj s ohľadom na túto skutočnosť sa v novej organizačnej štruktúre Prezídia Policajného zboru Slovenskej republiky, ktorá nadobudol platnosť 1. februára 1997, zriadilo osobitné pracovisko, ktoré sa zaoberá špeciálne trestnými činmi páchanými mládežou alebo na mládeži a v rámci toho aj problematikou sexuálneho zneužívania detí na komerčné účely. Toto pracovisko je súčasťou Oddelenia násilnej kriminality Správy kriminálnej polície Prezídia Policajného zboru. Jeho úlohou je o.i. vedenie príslušnej štatistiky a bude mať k dispozícii informácie o počte odhalených, spáchaných a objasnených trestných činov tohto charakteru v Slovenskej republike. Pre možnú výmenu policajne relevantných informácií možno využiť Národnú ústredňu INTERPOLu.

H. Opatrenia na zabránenie únosu detí, predávaniu detí a obchodovaniu s nimi (článok 35)

67. Právny poriadok Slovenskej republiky poskytuje účinnú ochranu proti únosom, predaju a obchodovaniu s deťmi. Okrem vyššie uvedeného ustanovenia § 246 Trestného zákona, trestné právo hmotné obsahuje špeciálne ustanovenia o trestnom čine únosu podľa § 216 Trestného zákona a trestnom čine obchodovania s deťmi podľa § 216a Trestného zákona. Ustanovenie § 216 Trestného zákona kvalifikuje ako trestný čin únosu konanie, spočívajúce v odňatí dieťaťa alebo osoby postihnutej duševnou poruchou alebo nedostatočne duševne vyvinutej z opatrovania toho, kto má podľa zákona alebo úradného rozhodnutia povinnosť sa o nich starať. Ako trestný čin obchodovania s deťmi kvalifikuje § 216a Trestného zákona konanie toho, "kto za odmenu zverí dieťa do moci iného za účelom adopcie, využívania detskej práce alebo za iným účelom".

I. Ochrana súkromia: článok 16

68. Právo na ochranu súkromného života, listového tajomstva, na česť a povesť je garantované Ústavou Slovenskej republiky (články 16, 19, 21), ktorými je zaručená nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia. Každý, a teda aj dieťa, má právo na ochranu pred neoprávneným zasahovaním do súkromného a rodinného života, rovnako ako aj právo na zachovanie ľudskej dôstojnosti, osobnej cti, dobrej povesti a na ochranu mena". Za porušovanie uvedených práv, ktoré možno obmedziť len v zákonom stanovených prípadoch, určuje Trestný zákon primerané sadyby.

J. Zákaz mučenia, neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania dieťaťa: článok 37 (a)

69. Z článku 16 ods. 2 Ústavy vyplýva, že nikoho nemožno mučiť ani podrobiť krutému, neľudskému či ponižujúcemu zaobchádzaniu alebo trestaniu. So zreteľom na deti treba povedať, že toto právo v našich podmienkach bolo vždy rešpektované.

V. RODINNÉ PROSTREDIE A NÁHRADNÁ STAROSTLIVOSŤ

A. Zodpovednosť rodičov za výchovu dieťaťa, ich práva a povinnosti: články 5 a 18

70. Podľa právnej úpravy obsiahnutej v Zákone o rodine otec a matka majú voči spoločným deťom rovnaké právne postavenie bez ohľadu na to, či sú alebo nie sú manželmi.

71. Uvedený právny akt teda priznáva rodičovské práva a povinnosti zásadne obidvom rodičom, ktorých práva a povinnosti sú vymedzené tak, aby sa ich realizáciou zabezpečila riadna výchova a výživa dieťaťa. Vychádzajúc z platnej právnej úpravy sa jedná predovšetkým o právo a povinnosť vychovávať dieťa, vyživovať a zastupovať ho, rovnako ako aj spravovať jeho majetok.

72. Systematické usporiadanie rodičovských práv a povinností v Zákone o rodine naznačuje, že zákonodarca venuje výchove dieťaťa prioritnú pozornosť. Právo rodičov vychovávať svoje dieťa a právo dieťaťa na rodičovskú výchovu považuje za ich základné osobné práva. Z toho potom vyplýva, že tretie osoby ani spoločnosť nesmú zasahovať do právneho vzťahu rodiča a dieťaťa, avšak za podmienky, že rodič riadne vykonáva svoje práva a povinnosti. Pokiaľ sa teda rodič dobre stará o dieťa, nesmie štát práva alebo povinnosti rodičov obmedzovať alebo rodičov, resp. deti pozbaviť ich práv.

B. Oddelenie od rodičov: článok 9

73. Podľa platnej právnej úpravy orgány štátu môžu zasiahnuť do rodičovského právneho vzťahu výnimočne, a to v prípadoch, ak sú splnené zákonom ustanovené podmienky. V tomto kontexte treba poukázať predovšetkým na úpravu obsiahnutú v článku 41, odsek 4 Ústavy SR, kde sa, v súlade s Dohovorom o právach dieťaťa, výslovne ustanovuje, že starostlivosť o deti a ich výchova je právom rodičov a deti majú právo na rodičovskú výchovu a starostlivosť. Podľa platnej vnútroštátnej právnej úpravy možno práva rodičov obmedziť a maloleté deti od rodičov odlúčiť proti ich vôli iba rozhodnutím súdu na základe zákona. Takéto oddelenie môže byť nevyhnutné, ak ide o zneužívanie alebo zanedbávanie dieťaťa rodičmi alebo ak rodičia žijú oddelenie a treba rozhodnúť o mieste pobytu dieťaťa. Aj za takejto situácie však Dohovor predpokladá, že zmluvné štáty uznávajú právo dieťaťa oddeleného od jedného alebo oboch rodičov udržiavať osobné kontakty s oboma rodičmi. Opak sa pripúšťa iba v prípade, ak by to bolo v rozpore so záujmami dieťaťa.

C. Zjednotenie rodiny: článok 10

74. Podmienky vstupu a pobytu cudzincov na území Slovenskej republiky ustanovuje zákon NR SR č. 73/1995 Z.z. o pobyte cudzincov na území Slovenskej republiky. Podľa platnej právnej úpravy sa cudzincom rozumie každý, kto podľa zákonov Slovenskej republiky nie je jej občanom. Cudzinec smie vstúpiť na územie Slovenskej republiky a zdržiavať sa na ňom len s platným cestovným dokladom opatreným vízom Slovenskej republiky, ak medzinárodná zmluva, ktorou je Slovenská republika viazaná, neustanovuje inak. Vízum sa nevyžaduje, ak tak určí vláda Slovenskej republiky.

75. Cudzincovi sa môže na území Slovenskej republiky povoliť krátkodobý, dlhodobý alebo trvalý pobyt. Cudzinec je oprávnený zdržiavať sa krátkodobo na území Slovenskej republiky po dobu určenú vízom alebo vládou Slovenskej republiky alebo medzinárodnou zmluvou, ktorou je Slovenská republika viazaná. Krátkodobý pobyt sa povoľuje najdlhšie na 180 dní. Cudzinec je oprávnený zdržiavať sa dlhodobo na území Slovenskej republiky po dobu určenú v povolení na dlhodobý pobyt. Dlhodobý pobyt sa povoľuje na dobu potrebnú na dosiahnutie jeho účelu, najdlhšie však na dobu jedného roka. Táto doba sa môže, na žiadosť cudzinca, predlžovať, najdlhšie však vždy na jeden rok. Cudzinec je oprávnený zdržiavať sa trvalo na území Slovenskej republiky na základe povolenia na trvalý pobyt. Povolenie možno udeliť na účely zlúčenia rodiny, ak manžel cudzinca alebo jeho nezaopatrené dieťa mladšie ako 18 rokov sú štátnymi občanmi Slovenskej republiky a majú trvalý pobyt na území Slovenskej republiky alebo ak je to odôvodnené zahraničnopolitickými záujmami Slovenskej republiky.

76. Žiadosť o vydanie povolenia na dlhodobý alebo trvalý pobyt na území Slovenskej republiky podáva cudzinec v zahraničí na slovenskej diplomatickej misii alebo na konzulárnom úrade. K tejto žiadosti je cudzinec povinný na požiadanie predložiť doklady potvrdzujúce účel pobytu, zabezpečenie prostriedkov na pobyt, zabezpečenie ubytovania a doklady potvrdzujúce skutočnosť, že sa v zahraničí alebo na území Slovenskej republiky nedopustil konania, ktoré je podľa zákonov Slovenskej republiky úmyselným trestným činom, ako aj to, že netrpí nákazlivou chorobou, ktorej šírenie je trestné podľa zákona.

77. O žiadosti cudzinca o povolenie na dlhodobý alebo trvalý pobyt rozhodne príslušný policajný útvar do 60 dní odo dňa podania žiadosti. Ak policajný útvar žiadosti vyhovie, udelí slovenská diplomatická misia alebo konzulárny úrad cudzincovi zdržiavajúcemu sa v zahraničí vízum. Policajný útvar vydá cudzincovi po jeho príchode na územie Slovenskej republiky preukaz - povolenie na pobyt pre cudzinca.

78. Preukaz na pobyt sa nevydáva cudzincovi mladšiemu ako 15 rokov. V zmysle § 26 zákona NR SR č. 73/1995 Z.z. o pobyte cudzincov na území Slovenskej republiky je ustanovené, že spôsobilosť na právne úkony podľa tohto zákona má cudzinec starší ako 15 rokov, ak nebol právoplatným rozhodnutím súdu pozbavený spôsobilosti na právne úkony alebo mu nebola právoplatným rozhodnutím súdu spôsobilosť na právne úkony obmedzená. Za cudzinca mladšieho ako 15 rokov koná zákonný zástupca.

79. Podľa zákona č. 216/1991 Zb. o cestovných dokladoch a cestovaní do zahraničia, občan Slovenskej republiky s platným slovenským cestovným dokladom, má právo slobodne vycestovať do zahraničia a právo na slobodný návrat do Slovenskej republiky. Žiadosť o vydanie cestovného dokladu podáva občan starší ako 15 rokov, ak nie je plnoletý, pripojí ku žiadosti písomný súhlas zákonného zástupcu s jeho overeným podpisom. Súhlas zákonného zástupcu možno nahradiť rozhodnutím súdu. Za občana mladšieho ako 15 rokov podáva žiadosť zákonný zástupca. Ak má s rodičom cestovať občan mladší ako 15 rokov a nemá vlastný cestovný doklad, zapíše sa na žiadosť rodiča do jeho cestovného dokladu. Ak bol maloletý mladší ako 15 rokov na základe rozhodnutia príslušného orgánu zverený do výchovy jedného rodiča, zapíše sa do cestovného dokladu druhého rodiča po predložení overeného písomného súhlasu so zapísaním maloletého do cestovného dokladu a s vycestovaním maloletého do zahraničia toho rodiča, ktorému bol tento maloletý zverený do výchovy.

D. Starostlivosť o dieťa, ktoré žije iba s jedným z rodičov: článok 27 odsek 4

80. V našej spoločenskej praxi prevažujú prípady, keď dieťa žije len s jedným rodičom v dôsledku rozvodu manželstva rodičov alebo preto, že rodičia dieťaťa nežijú spolu. Podľa platnej právnej úpravy súd v rozhodnutí, ktorým rozvádza manželstvo rodičov maloletého dieťaťa upraví ich práva a povinnosti k dieťaťu pre čas po rozvode, najmä určí, komu dieťa zverí do výchovy a ako má každý z rodičov prispievať na jeho výživu. Rozhodnutie súdu o úprave práv a povinností rodičov k maloletému dieťaťu pre čas po rozvode možno nahradiť dohodou rodičov, ktorá však k svojej platnosti vyžaduje schválenie súdu.

81. Z uvedeného vyplýva, že zverenie dieťaťa do výchovy len jedného z rodičov predpokladá vždy súdne rozhodnutie alebo dohodu rodičov schválenú súdom. V takomto prípade je druhý rodič vylúčený z bezprostredného výchovného vplyvu na dieťa, a tým má zložitejšiu situáciu pri výkone svojich rodičovských práv.

82. Zákon o rodine predpokladá, že rodičia sa sami dohodnú, ako sa bude rodič, ktorý nemá dieťa vo vlastnej starostlivosti, stykať s dieťaťom. Táto dohoda rodičov nepotrebuje

schválenie súdu. Len v krajných prípadoch, ak je to potrebné v záujme zdravia dieťaťa, súd styk rodiča s dieťaťom, ktoré mu nebolo zverené do výchovy, obmedzí alebo ho zakáže. Pokiaľ teda nie je v záujme samotného dieťaťa obmedzenie alebo zákaz styku s rodičom, u ktorého nežije, dieťa má právo udržiavať s ním pravidelné osobné kontakty.

83. Právny poriadok Slovenskej republiky na úseku trestného práva poskytuje právnu ochranu záujmu a starostlivosti spoločnosti o rodinu, o všestranný vývoj detí, zaistenie ich výživy a výchovy v ustanoveniach šiestej hlavy osobitnej časti Trestného zákona (§ 212 - trestný čin opustenia dieťaťa, § 213 - trestný čin zanedbania povinnej výživy).

84. Záujem štátu na tom, aby bola vyživovacia povinnosť dodatočne splnená a bol dosiahnutý účel, ktorý je sledovaný ustanovením § 213 Trestného zákona vyjadruje osobitné ustanovenie o účinnej ľútosťi podľa § 214 Trestného zákona, podľa ktorého: "Trestnosť zanedbania povinnej výživy (§ 213) zaniká, ak trestný čin nemal trvalo nepriaznivé následky a páchatel svoju povinnosť dodatočne splnil skôr, než sa súd odobral na záverečnú poradu."

85. V zmysle článku 2 ods. 1 a 2 Dohovoru pôsobí v Slovenskej republike Centrum pre medzinárodno-právnu ochranu detí a mládeže ako prijímajúci a odosielaajúci orgán vo veciach vymáhania výživného vo vzťahu k cudzine.

86. Centrum sa pri svojej práci riadi medzinárodnými mnohostrannými dohovormi a 37 bilaterálnymi zmluvami, ktoré podrobne upravujú spôsob uznávania a výkonu rozhodnutí v cudzine. Na základe žiadosti navrhovateľa Centrum poskytne právne poradenstvo, vrátane pokynov k zaobstaraniu náležitých dokladov a následného výkonu rozhodnutí v cudzine.

87. Spolupráca Centra s partnerskými prijímajúcimi a odosielaajúcimi orgánmi v cudzine je na dobrej úrovni, až na jej neefektívnosť v štátoch strednej a východnej Európy, odkiaľ sa, z dôvodu ich zložitej ekonomickej situácie a v nadväznosti na systém platobných zmlúv, nedá transferovať výživné. Za rok 1995 Centrum pre medzinárodnoprávnu ochranu detí transferovalo výživné v celkovej výške 4,350.000 Sk. V roku 1996 vymáhalo výživné vo viac ako 2.900 prípadoch a transferovalo výživné v celkovej výške 6,638.976 Sk.

E. Dieťa dočasne alebo trvalo zbavené svojho rodinného prostredia: článok 20

88. Najzávažnejším zásahom do vzťahu medzi rodičmi a deťmi je odňatie dieťaťa z rodičovskej starostlivosti a jeho umiestnenie do náhradného výchovného prostredia. Je nesporné, že úloha ochraňovať záujmy a naplňovať práva dieťaťa je v prvom rade vecou obidvoch rodičov. Po zlyhaní rodiny v tejto oblasti však preberá uvedenú úlohu štát.

89. Zákon o rodine a zákon o štátnej správe sociálneho zabezpečenia vymedzujú rozsah činnosti miestnej štátnej správy pri ochrane práv a záujmov maloletých detí. Sociálno-právna ochrana vykonávaná sociálnymi pracovníkmi a kurátormi zahŕňa:

1. výchovnú, poradenskú a vyhľadávaciu činnosť,
2. uloženie výchovných opatrení,
3. pomoc deťom v naliehavých prípadoch,
4. umiestnenie detí do náhradnej rodinnej starostlivosti,
5. zastupovanie detí pred súdom.

90. Výchovná, poradenská a vyhládavacia činnosť má výrazne preventívny charakter a poskytuje sa rodinám, ktoré požiadajú o pomoc pri riešení ich rodinných a sociálnych problémov.

91. Uložením výchovných opatrení sa štát usiluje o odstránenie príčin a dôsledkov zanedbávania povinností rodičov alebo osôb, ktorým bolo dieťa zverené do výchovy. V menej závažných prípadoch možno uložiť maloletému a jeho rodičom napomenutie. Keďže výchovné nedostatky majú rôzne príčiny, je dôležité dbať na to, aby napomenutie bolo primerané povahe výchovného nedostatku a aby bolo uložené vhodným spôsobom. Pri závažnejších výchovných nedostatkoch možno uložiť dohľad. Ide o pravidelné sledovanie dieťaťa v rodine, ktorým sa má predísť ďalším výchovným nedostatkom a odstrániť existujúce. Ak sa dohľadom nedosiahne zlepšenie výchovného prostredia v rodine, oprávňuje to sociálneho pracovníka prijať v záujme dieťaťa prísnejšie opatrenia. Takým je napr. návrh na nariadenie ústavnej výchovy dieťaťa súdom. Súd môže nariadiť ústavnú výchovu, ak je výchova dieťaťa vážne ohrozená alebo vážne narušená a iné výchovné opatrenia nevedli k náprave. V prípade, že výchovné opatrenia nepredchádzali, súd môže nariadiť ústavnú výchovu, ak je to v záujme maloletého nevyhnutné. Je to hlavne vtedy, keď zlyhala vyhládavacia činnosť. V roku 1993 obvodné úrady rozhodli o napomenutí v 1.101 prípadoch, o dohľade v 969 prípadoch a o obmedzení v 209 prípadoch. Celkove je sledovaných takmer 11 tisíc detí. Sociálni pracovníci a kurátori vykonali viac ako 32 tisíc pohovorov s rodičmi a ich deťmi. Vypracovali a podali 967 návrhov na nariadenie ústavnej výchovy, čo je o 31 menej ako v predchádzajúcom roku.

92. Zákon umožňuje, aby vo výnimočných prípadoch mohol obvodný úrad urobiť aj také opatrenia, o ktorých má právo inak rozhodnúť len súd. Takáto situácia nastáva vtedy, keď sa dieťa napr. v dôsledku úmrtia rodičov ocitlo bez akejkoľvek starostlivosti alebo ak je jeho život a zdravie tak vážne ohrozené, že úprava pomerov dieťaťa neznesie odklad. V naliehavých prípadoch sa poskytuje na území SR pomoc všetkým deťom bez ohľadu na ich štátnu príslušnosť. Okamžité umiestnenie dieťaťa do náhradnej výchovy je predbežným rozhodnutím, ktoré sociálne oddelenie bezodkladne oznámi súdu a ktoré platí len do vynesenia právoplatného rozsudku. Takýto postup je jedným z najvážnejších zásahov spoločnosti do práv a povinností rodičov, preto sa používa len v naliehavých prípadoch.

93. Inštitúcie, ktoré poskytujú deťom náhradnú starostlivosť, sa v posledných rokoch čoraz pružnejšie prispôbujú skutočným potrebám ochrany záujmov detí. V súčasnosti už existujú aj zariadenia sociálnej starostlivosti pre prechodné riešenie krízovej situácie rodín a detí. Na Slovensku je 22 staníc opatrovateľskej služby pre deti s priemernou kapacitou 14 lôžok. V roku 1995 tu našlo dočasný domov až 624 detí. V týchto zariadeniach sa poskytuje opatrovateľská služba deťom vo veku od 3 do 15 rokov. Na Slovensku je aj 21 domovov pre matky s deťmi, kde bolo umiestnených 317 detí a 4 zariadenia pre deti s poruchami správania sa, kde sa vystriedalo 247 detí. Domovy pre matky s deťmi poskytujú ubytovanie, výchovnú starostlivosť a poradenské služby osamelým matkám s malými deťmi a osamelým tehotným ženám, ktoré sa ocitli v ťažkej životnej situácii. Pobyť detí a matiek v zariadeniach tohto typu trvá od niekoľko dní do niekoľkých mesiacov.

94. Posúdiť vážnosť dôvodov, ako aj vydať následné rozhodnutie o tom, že dieťa nemôže naďalej vyrastať vo svojej vlastnej rodine, je oprávnený výlučne súd. Je to vážny zásah do rodičovských práv, a preto je dôležité, aby všetci účastníci súdneho konania podávali čo najobjektívnejšie správy o rodinných pomeroch dieťaťa. Osobitnú úlohu tu zohrávajú sociálni

pracovníci miestnej štátnej správy, ktorí navrhujú aj formu náhradnej rodinnej starostlivosti. Zákon jej dáva jednoznačne prednosť pred umiestnením dieťaťa do ústavnej výchovy.

95. Náhradná rodinná starostlivosť sa realizuje viacerými formami:

1. osvojením dieťaťa,
2. zverením dieťaťa do pestúnskej starostlivosti, ktorá sa realizuje vo dvoch formách, a to:
 - o individuálna pestúnska starostlivosť, vykonávaná v bežnom rodinnom prostredí a
 - o skupinová pestúnska starostlivosť, vykonávaná v zvláštnych zariadeniach pre výkon pestúnskej starostlivosti alebo v SOS dedinkách,
3. zverením dieťaťa do výchovy iného občana ako rodiča,
4. opatrovníctvom nad maloletým dieťaťom.

96. Osvojenie má medzi formami náhradnej rodinnej starostlivosti osobitné postavenie, pretože ním vzniká umelý rodičovský vzťah. Ostatné formy nahradzujú len výkon niektorých rodičovských práv, pričom pôvodným rodičom zostáva tiež povinnosť prispievať na výživu dieťaťa. V priebehu roka 1993 bolo do starostlivosti budúcich osvojiteľov umiestnených 275 detí.

97. O zverení do pestúnskej starostlivosti alebo opatrovníctva súd rozhoduje vtedy, keď je zrejmé, že dôvody, pre ktoré bolo dieťa vyňaté z pôvodnej rodiny, budú pravdepodobne dlhodobé. Podmienky pre tieto formy náhradnej rodinnej starostlivosti vymedzuje samostatný zákon o pestúnskej starostlivosti. Osobitosťou týchto foriem je, že ich materiálne zabezpečuje štát. Dieťaťu patrí príspevok na úhradu jeho potrieb vo výške sumy potrebnej na výživu a ostatné základné osobné potreby v zmysle zákona o životnom minime. Pestúnovi a opatrovníkovi patrí za každé zverené dieťa odmena vo výške 1/2 tejto sumy pre dospelú osobu. V pestúnskej a opatrovníckej starostlivosti bolo na konci roka 1993 viac ako 2300 detí v 1765 rodinách. Pestúnmi a opatrovníkmi sa v 80 % stávajú starí rodičia a iní príbuzní detí, ostatných 20 % pestúnov sú ľudia bez príbuzenských vzťahov k deťom. Pestúnska starostlivosť sa vykonáva aj v osobitných zariadeniach. V 15 zariadeniach je umiestnených 92 detí so svojimi pestúnmi. Povinnosťou okresných, obvodných a miestnych úradov je pravidelne monitorovať úroveň starostlivosti o deti v náhradných rodinách. Rodinám, ktoré majú s deťmi problémy, sú k dispozícii centrá poradensko-psychologických služieb, pedagogicko-psychologické poradne a detské zdravotné strediská.

98. Pestúnska starostlivosť ako forma náhradnej rodinnej starostlivosti si zasluhuje osobitnú pozornosť, pretože deti, ktoré sa z rôznych dôvodov ocitajú v ústavnej výchove a nemôžu byť osvojené, dostávajú šancu získať trvalé a harmonické rodinné zázemie.

99. V roku 1995 bolo umiestnených 1142 detí do rodín budúcich osvojiteľov alebo do starostlivosti iných občanov ako rodičov. 1078 detí bolo umiestnených do ústavnej a ochrannej výchovy. Kým nových návrhov na nariadenie ústavnej výchovy bolo vypracovaných 967, návrhov na zrušenie ústavnej výchovy bolo len 159. Málo, resp. vôbec sa nepracuje s rodinou na usporiadaní jej pomerov tak, aby sa dieťa mohlo vrátiť späť do rodiny. Nie je vybraný a pripravený dostatočný počet pestúnskych rodín, ktorý by umožňoval umiestnenie detí do náhradnej rodinnej starostlivosti priamo bez medzistupňa, ktorým je

pobyt v ústavnom zariadení. Výkon pestúnskej starostlivosti nie je dostatočne stimulovaný. Umiestnenie dieťaťa do ústavu má vplyv na psychický a duševný vývoj dieťaťa a poznamenáva ho často na celý život. Dlhodobý pobyt v ústavnom zariadení súčasne znamená, že mladý človek nie je pripravený na svoju budúcu rodičovskú rolu a preto v nej často aj zlyháva.

F. Osvojenie: článok 21

100. V systéme náhradnej výchovy patrí primárne miesto osvojeniu, ktoré sa považuje za najvhodnejší právny prostriedok zabezpečenia výchovy detí v inej než vlastnej rodine. Podľa Zákona o rodine osvojením vzniká medzi osvojiteľom a osvojencom taký pomer, aký je medzi rodičmi a deťmi, a medzi osvojencom a príbuznými osvojiteľa pomer príbuzenský.

101. Zákon o rodine pozná dva druhy osvojenia: osvojenie (nazýva sa tiež jednoduché osvojenie) a nezrušiteľné osvojenie. Pri obidvoch druhoch ide o tzv. úplné osvojenie, t.j. právne zanikajú úplné vzťahy osvojenca k pôvodnej rodine a osvojenec sa právne začleňuje do rodiny osvojiteľa. Rozdiely medzi obidvoma druhmi osvojenia spočívajú predovšetkým v možnosti ich dodatočného zrušenia, v spôsobe zápisu osvojiteľov do matriky narodených - pri nezrušiteľnom osvojení sa osvojiteľ zapisuje v matrike miesto rodiča osvojenca. O osvojení rozhoduje vždy súd v osobitnom konaní.

102. Naznačená koncepcia vnútroštátnej právnej úpravy osvojenia v Slovenskej republike svedčí o jej súlade s požiadavkami Dohovoru o právach dieťaťa vyjadrenými v článkoch 20 a 21 predmetného medzinárodného dohovoru.

103. V záujme ochrany maloletých detí sa však žiada koordinovať a legislatívne upraviť postup pri osvojení slovenských detí do zahraničia. V dôsledku spoločenských zmien, ku ktorým došlo v našej krajine sa totiž zvyšuje záujem cudzích štátnych príslušníkov o osvojenie našich detí. Právne úvahy de lege ferenda prezentované v tejto oblasti sa orientujú dvomi smermi.

104. Aby sa zamedzilo prípadnému zneužívaniu či obchodovaniu s deťmi, je potrebné vzniknutú situáciu čo najrýchlejšie riešiť prijatím osobitného zákona, pričom:

1. uvedený zákon by mal vychádzať zo základnej idey, že poradenskú, pomocnú a sprostredkovateľskú činnosť súvisiacu s osvojením môžu uskutočňovať len príslušné štátne orgány alebo orgány nimi poverené,
2. v súvislosti s aplikáciou zásad upravených v článku 20 písmená b) až d) Dohovoru o právach dieťaťa je potrebné presne stanoviť podmienky umožňujúce osvojenie slovenských detí do zahraničia vtedy, ak nemožno pre ne zabezpečiť zodpovedajúcu starostlivosť a výchovu v našich podmienkach.

105. Na základe vyššie uvedeného je potrebné zvážiť pristúpenie Slovenskej republiky k Dohovoru o ochrane detí a spolupráci pri medzištátnych osvojeniach a následné vypracovanie súvisiaceho vnútroštátneho zákona. Podľa mienky Ministerstva spravodlivosti SR je však zámer vypracovať zákon o medzištátnych osvojeniach polemický. Uznesením vlády SR číslo 238 zo dňa 11. apríla 1995 bola vytvorená pracovná skupina na plnenie úloh vyplývajúcich zo Zásad postupu pri pristúpení SR k Dohovoru o občianskoprávných aspektoch medzinárodných únosov detí a Dohovoru o ochrane detí a spolupráci pri medzištátnych osvojeniach, ktorá dostala za úlohu vypracovať vykonávací zákon k Dohovoru o medzištátnych osvojeniach. Tento zákon by mal, samozrejme, pokrývať iba situácie vo vzťahu ku zmluvným stranám tohto dohovoru. Uvedené postačuje, pretože iba dohovor, ako

medzinárodnoprávny inštrument, poskytuje dostatočné poistky a kontrolný mechanizmus potrebný pre adekvátnu realizáciu osvojenia dieťaťa do cudziny. Prijatie vnútroštátneho "všeobecného" zákona o medzištátnom osvojení sa z tohto hľadiska nepovažuje za žiaduce, a ani účelné a preto sa v súčasnej dobe zvažuje nevyhnutnosť, resp. potreba jeho vypracovania.

G. Opatrenia na ochranu detí pred akýmkoľvek telesným alebo duševným násilím, urážaním alebo zneužívaním a opatrenia pre ich zotavenie a reintegráciu: článok 19 a 39

106. V rámci ochrany detí pred akýmkoľvek telesným alebo duševným násilím, urážaním alebo zneužívaním obvodné úrady spolupracujú so špecializovanými poradenskými centrami. Táto činnosť kladie vysoké nároky na odbornú zdatnosť pracovníkov, pretože vyžaduje individuálny prístup ku každému klientovi. Osobitný charakter má vyhľadávacia činnosť. Vyžaduje veľmi úzku spoluprácu sociálnych pracovníkov s učiteľmi, detskými lekármi, políciou a občanmi. Jej cieľom je čo najskôr identifikovať tie rodiny, v ktorých si rodičia riadne neplnia voči deťom svoje povinnosti, príp. ohrozujú či narušujú ich výchovu. V roku 1993 bolo registrovaných 9981 detí a mladistvých s poruchami správania sa. Úlohou sociálneho pracovníka je vstúpiť do takejto rodiny a poradensko-výchovným pôsobením sa usilovať o dosiahnutie pozitívnych zmien v živote rodiny v prospech dieťaťa.

VI. ZDRAVIE A STAROSTLIVOSŤ O DIEŤA

A. Prirodzené právo dieťaťa na život a rozvoj: článok 6

107. Povinnosť vyplývajúca z článku 6 Dohovoru pre oblasť zdravotnej a sociálnej starostlivosti o dieťa je vo všeobecnej forme garantovaná Ústavou SR, ktorá ustanovuje, že "Každý má právo na ochranu zdravia. Na základe zdravotného poistenia majú občania právo na bezplatnú zdravotnú starostlivosť a na zdravotnícke pomôcky za podmienok, ktoré ustanoví zákon."

B. Starostlivosť o zdravotne postihnuté deti: článok 23

108. Podľa zákona č. 543/1990 Zb. v znení zákona č. 222/1996 Z.z. sú oprávnenými na výkon štátnej správy na úseku vedenia evidencie detí a mladistvých vyžadujúcich pre svoje zdravotné postihnutie komplexnú koordinovanú starostlivosť, ako aj samotnou koordináciu tejto starostlivosti, okresné úrady ako prvostupňové orgány miestnej štátnej správy.

109. Platná právna úprava v oblasti sociálneho zabezpečenia upravujúca postavenie zdravotne postihnutého dieťaťa je v súlade s právami a požiadavkami ustanovenými v Dohovore o právach dieťaťa. Nezohľadňuje však všetky okolnosti, smerujúce k naplneniu práva detí na rovnoprávne postavenie so zdravými deťmi spočívajúce v práve na plný a riadny život v podmienkach zabezpečujúcich dôstojnosť, podporujúcich sebadôveru a umožňujúcich aktívnu účasť dieťaťa v spoločnosti. Rovnoprávnemu postaveniu tejto skupiny detí bránia bariéry v architektúre, v doprave, nedostatočné technické vybavenie domácností, zastaralá úroveň, resp. nevybavenosť ortopedickými a kompenzačnými pomôckami, nerozvinutá úroveň podporných služieb a pomoci rodinám s takto postihnutými deťmi a v neposlednej miere aj neadekvátny vzťah zdravej verejnosti, ktorý tkvie v nízkej informovanosti o problematike a problémoch, s ktorými títo občania zápasia, čím sa u nich v nedostatočnej miere prejavuje solidarita k nim.

110. V súčasnosti na Ministerstve práce, sociálnych vecí a rodiny SR vrcholí proces prípravy základných legislatívnych noriem, týkajúcich sa vytvárania životných podmienok pre občanov so zdravotným postihnutím podľa pôsobnosti tohto ministerstva. Bol prijatý zákon o zamestnanosti, ukončuje sa príprava zákonov o sociálnom poistení, štátnej sociálnej podpore a

zákon o sociálnej pomoci. V rámci tejto všeobecnej legislatívy bude komplexne riešená otázka zamestnávania a sociálneho zabezpečenia uvedenej skupiny občanov a ich rodín.

Sociálna starostlivosť o rodinu s dieťaťom so zdravotným postihnutím

111. Dohovor o právach dieťaťa zakotvuje aj potrebu zabezpečiť osobitnú starostlivosť pre dieťa so zdravotným postihnutím v právnom systéme sociálneho zabezpečenia a v rôznych formách spoločenskej pomoci.

112. Poskytovanie rodičovského príspevku pre rodiča, ktorý sa osobne a riadne stará celý deň o dieťa so zdravotným postihnutím, je predĺžené z troch na sedem rokov. Výška rodičovského príspevku je rovnaká ako pri starostlivosti o zdravé dieťa ? sumou 1470 Sk. Príspevok sa poskytuje aj v prípade, že dlhodobo ťažko zdravotne postihnuté dieťa navštevuje predškolské zariadenie, najviac však štyri hodiny denne.

113. Právne úpravy v poslednom období smerovali k tomu, aby bola podporená rodina, ktorá sa stará o zdravotne postihnuté dieťa aj po dovŕšení siedmeho roku jeho veku. Keďže takéto dieťa vyžaduje mimoriadnu starostlivosť a celodennú prítomnosť jedného z rodičov, kompenzuje sa príspevkom pri starostlivosti o blízku osobu strata príjmu, ktorú má rodina z dôvodu, že niektorý jej člen, ktorý by si za iných okolností zabezpečoval príjem zárobkovou činnosťou, nemôže pracovať. Okrem vyššie uvedeného prvotného účelu poskytovania predmetného príspevku (t.j. kompenzácia) je potrebné zdôrazniť snahu zabezpečiť starostlivosť o občana so zdravotným postihnutím, teda aj o dieťa, v jeho rodinnom prostredí a tak občanovi humanizovať život. Príspevok sa poskytuje do výšky dôchodku, ktorý je jediným zdrojom príjmu a je 1,15 násobku životného minima pre dospelého občana ? t.j. 2.507 Sk. V prípade starostlivosti o dve, príp. viac osôb zdravotne postihnutých sa príspevok zvyšuje na 4.428 Sk. Základnou podmienkou poberania takéhoto príspevku je, že dieťa nie je umiestnené v špecializovanom ústavnom zariadení. Za rodičov, ktorí poberajú rodičovský príspevok alebo príspevok pri starostlivosti o blízku osobu, štát platí príspevky na ich dôchodkové a zdravotné poistenie.

114. Ako kompenzácia za mimoriadne výdavky spojené so starostlivosťou o dlhodobo ťažko zdravotne postihnuté dieťa sa rodičom poskytuje aj príplatok k prídavkom na deti (do 31. augusta 1994 vo výške 500 a 700 korún, pričom dieťa nesmeli byť umiestnené v zariadení s celoročnou, ani s týždennou starostlivosťou). Právna úprava od 1. septembra 1994 zvýšila sumy príplatkov na 600 a 1000 korún, pričom nárok nezaniká, ak je dieťa umiestnené v zariadení s týždenným pobytom. Nárok nezaniká ani v prípade pobytu dieťaťa v zariadení s celoročným pobytom, ak je dôvodom takéhoto pobytu liečenie, povinná školská dochádzka alebo príprava na povolanie.

115. Uvedená legislatívna zmena má podporiť rehabilitáciu, výchovu a vzdelávanie zdravotne postihnutých detí a spoluprácu rodiny so špecializovanými zdravotníckymi alebo školskými zariadeniami.

116. Zdravotné postihnutie dieťaťa sa zohľadňuje aj pri posudzovaní nároku rodičov na prídavky na deti. Hranica príjmu pre nárok na prídavky na deti sa zvyšuje o sumu potrebnú na zabezpečenie výživy a ostatných základných osobných potrieb v príslušnom vekovom pásme dieťaťa v zmysle zákona o životnom minime. Osobitnou pomocou pre občanov s ťažkým zdravotným postihnutím, vrátane detí v sociálnej starostlivosti sú aj jednorazové účelové peňažné dávky. Poskytujú sa na obstaranie osobitných pomôcok. Podmienkou nároku na príspevok je, že potrebnú pomôcku neposkytuje, ani nezapožičiava zdravotnícke zariadenie. Vyššie uvedené sa nevzťahuje na obstaranie mechanického a elektrického vozíka a

ortopedickej obuvi. Deťom s ťažkým zdravotným postihnutím, resp. ich rodičom, je možné príspevok poskytnúť na úpravu bytu alebo domu, na kúpu, opravu a osobitnú úpravu auta, na individuálnu dopravu alebo jednorazovo pri odchode z ústavného zariadenia.

117. Zdravotné postihnutie dieťaťa je zohľadnené aj pri posudzovaní sociálnej odkázanosti dieťaťa. Suma potrebná na výživu sa pri odkázanosti dieťaťa na nákladné diétne stravovanie zvyšuje o 700 Sk (vyhláška č. 243/1993 Z.z. o sociálnej starostlivosti). Ako vyplýva z platnej právnej úpravy, môže byť v rovnakej hodnote zvýšená aj suma potrebná na domácnosť, ak dieťa s ťažkým zdravotným postihnutím potrebuje vyššiu teplotu prostredia, vyššiu výmeru bytu, prípadne ďalšie služby.

118. Pri výpočte účelových dávok, ktoré sa poskytujú občanom s ťažkým zdravotným postihnutím (teda i deťom) v rámci sociálnej starostlivosti, treba uviesť aj príspevok občanom používajúcim ortopedické, kompenzačné alebo iné pomôcky. Tento sa poskytuje na účely kompenzácie zvýšených nákladov, ktoré má občan z dôvodu zvýšeného opotrebovania šatstva, bielizny a bytového zariadenia pri dlhodobom používaní pomôcok.

C. Zdravie dieťaťa a zdravotnícke služby (článok 24)

119. Právo občanov na ochranu zdravia je zakotvené v článku 40 Ústavy Slovenskej republiky. Toto ustanovenie konkretizuje zákon č. 277/1994 Z.z. o zdravotnej starostlivosti a zákon č. 98/1995 Z.z. o liečebnom poriadku. Právna úprava venuje starostlivosti o zdravie dieťaťa zvláštnu pozornosť.

120. Podľa koncepcie pediatrie je detské lekárstvo (pediatria) základný medicínsky odbor. Zaoberá sa vývojovým obdobím človeka od narodenia do osemnástich rokov života s cieľom zabezpečiť harmonický rozvoj telesných a duševných schopností jednotlivca a celej mladej populácie. Vychádza z vedeckých poznatkov o vývoji detského organizmu, študuje vplyvy a okolnosti, ktoré tento vývoj ovplyvňujú. Na základe získaných poznatkov v úzkej spolupráci s inými medicínskymi a vednými odbormi zabezpečuje ich využitie v komplexnej starostlivosti o dieťa. Detské lekárstvo sa zaoberá dieťaťom v zdraví aj v chorobe. Dôsledne vychádza z definície zdravia WHO - ako psychosomaticko-sociálnej integrity jedinca s prostredím. Zabezpečuje prevenciu a liečbu v detskom veku, ako aj primárnu prevenciu chorobných stavov dospelosti. Ovplyvňuje tak zásadným spôsobom zdravotný stav obyvateľstva, vrátane dĺžky života, v zmysle dokumentu "Zdravie pre všetkých do roku 2000". V pediatrii stále výraznejšie postavenie zaujíma prevencia, vedúca k aktívnemu ovplyvňovaniu zdravia detskej populácie, zdravého štýlu a kvality života. Patrí sem starostlivosť o správnu výživu, podpora obranyschopnosti organizmu, spoluúčasť na vytváraní optimálnych životných podmienok, včasná detekcia a náprava odchýliek od fyziologického stavu, prevencia škodlivých návykov a pod. Základný význam v starostlivosti o dieťa má rodina, ktorá vytvára predpoklady pre jeho optimálny vývoj po stránke psychosomaticko-sociálnej nielen v detstve, ale aj v dospelosti. Z tohto hľadiska je nevyhnutné klásť dôraz na podporu rodiny, zaisťovať aktívne zapájanie rodičov do liečebno-preventívnej a výchovnej starostlivosti o dieťa. Na úseku zdravotníckej starostlivosti túto úlohu optimálne zabezpečuje v prvej línii praktický lekár pre deti a dorast.

121. Podľa § 18 zákona číslo 277/1994 Z.z. o zdravotnej starostlivosti primárnu zdravotnú starostlivosť poskytujú maloletým praktickí lekári pre deti a dorast. Primárna zdravotná starostlivosť je základná ambulantná preventívna a liečebná starostlivosť, vrátane sprostredkovania ďalšej odbornej, ambulantnej a ústavnej starostlivosti, návštevnej služby, lekárskej služby prvej pomoci a rýchlej zdravotnej pomoci.

122. Po prijatí dieťaťa mladšieho ako šesť rokov do ústavnej starostlivosti možno podľa § 26 ods. 1 zákona č. 98/1995 Z.z. o liečebnom poriadku prijať s ním, na základe odporúčania ošetrojúceho lekára, aj sprievodcu. Pri prijatí dieťaťa staršieho ako šesť rokov a mladšieho ako pätnásť rokov možno po posúdení jeho fyzického a psychického stavu prijať s ním, na základe odporúčania ošetrojúceho lekára aj sprievodcu, avšak len so súhlasom revízneho lekára. Pobyť sprievodcu sa považuje za ústavnú starostlivosť. S chorou matkou môže byť do zdravotníckeho zariadenia prijaté aj dojča. Pobyť dojčaťa v zdravotníckom zariadení sa považuje za ústavnú starostlivosť.

123. Podľa § 32 zákona o liečebnom poriadku sa na základe zdravotného poistenia poskytuje zdravotná starostlivosť deťom a dorastu aj v detských odborných liečebných ústavoch a v ozdravovniach. Zdravotná starostlivosť sa v týchto zariadeniach poskytuje na návrh ošetrojúceho lekára. Zdravotnú starostlivosť v ozdravovniach schvaľuje revízny lekár. Choroby, pri ktorých sa deťom a dorastu poskytuje zdravotná starostlivosť v detských odborných liečebných ústavoch, sú uvedené v zoznamoch výkonov, ktorý tvorí prílohu zákona o liečebnom poriadku. O dĺžke liečebného pobytu v odborných liečebných ústavoch rozhoduje vedúci lekár liečebného ústavu. V ozdravovni sa poskytuje zdravotná starostlivosť deťom od troch do pätnástich rokov, ktoré sú zdravotne oslabené vplyvom nepriaznivého životného prostredia alebo ohrozené na zdraví nesprávnou životosprávu a rekonvalescentom, ktorých zdravotný stav nevyžaduje liečbu v detskej kúpeľnej liečebni alebo v inom detskom odbornom liečebnom ústave. Dĺžka pobytu v ozdravovni je spravidla 21 dní, dlhší pobyt je možný na návrh lekára ozdravovne a so súhlasom revízneho lekára.

124. Podľa § 11 zákona č. 98/1995 Z.z. o liečebnom poriadku sa na základe zdravotného poistenia poskytuje doprava poistenca do zdravotníckeho zariadenia vtedy, ak podľa vyjadrenia ošetrojúceho lekára zdravotný stav pacienta vyžaduje, aby bol dopravený do zdravotníckeho zariadenia, premiestnený do iného zariadenia alebo dopravený späť do miesta jeho pobytu. Doprava sa poskytuje aj sprievodcovi poistenca, ak je podľa vyjadrenia ošetrojúceho lekára potrebná.

125. Zvýšená pozornosť sa venuje najmä maloletým v preventívnej starostlivosti. Preventívne lekárske prehliadky sa vykonávajú v prvom roku života dieťaťa deväť ráz, a to minimálne tri razy v prvých troch mesiacoch života a ďalej v osemnástich mesiacoch života, v treťom roku života, v šiestom roku života a v siedmom roku života u detí, ktoré nenastúpili povinnú školskú dochádzku. Ďalšie prehliadky sa vykonávajú pred nástupom dieťaťa do materskej školy (vstupná prehliadka), v deviatich, jedenástich a trinástich rokoch života, po skončení povinnej školskej dochádzky (výstupná prehliadka), v pätnástich rokoch u žiakov stredných škôl, stredných odborných učilíšť a špeciálnych škôl (vstupná prehliadka), prehliadky po dvoch rokoch a súvisiaca výstupná prehliadka. V odbore stomatológie sa preventívne prehliadky u maloletých vykonávajú dva razy ročne.

126. V zmysle § 19 zákona č. 272/1994 Z.z. o ochrane zdravia ľudí má Ministerstvo zdravotníctva SR vo svojej pôsobnosti na úseku ochrany zdravia odborne usmerňovať aj ochranu zdravia detí a mládeže.

D. Opatrenia na ochranu detí pred nezákonným užívaním narkotických a psychotropných látok a na zabránenie využívania detí pri ich nezákonnej výrobe a obchodovaní s týmito látkami (článok 33)

127. Ochrana detí pred nezákonným užívaním narkotických a psychotropných látok a využívaním detí pri ich nezákonnej výrobe a obchodovaní s týmito látkami vychádza z príslušných medzinárodných dohovorov, ktorými je Slovenská republika viazaná.

128. Platné trestné právo hmotné definuje trestný čin nedovolenej výroby a držania omamných a psychotropných látok, jedov a prekurzorov v ustanovení § 187. Okolnosť, že uvedený trestný čin je spáchaný na osobe mladšej ako osemnásť rokov podstatne zvyšuje stupeň nebezpečnosti konania páchatelia pre spoločnosť, a tým aj trestnú sadzbu.

129. Podľa ustanovenia § 188a Trestného zákona je trestné aj zvädzanie iného na zneužívanie inej návykovej látky než alkoholu alebo jeho podpora alebo podnecovanie alebo šírenie zneužívania takej látky.

E. Sociálne zabezpečenie dieťaťa: články 26, 18 odsek 3 a 27

130. Základné práva dieťaťa vo vyššie uvedenej oblasti sú v Slovenskej republike premietnuté do právnych predpisov upravujúcich sociálne zabezpečenie, ktoré vychádzajú zo všeobecného rámca stanoveného v Ústave. Podľa ustanovenia jej článku 39 majú občania "právo na primerané hmotné zabezpečenie v starobe, pri nespôsobilosti na prácu, ako aj pri strate živiteľa" a "každý, kto je v hmotnej núdzi, má právo na takú pomoc, aká je nevyhnutná na zabezpečenie základných životných podmienok" s tým, že je zaručená osobitná ochrana detí a mladistvých. Ústava obsahuje aj ďalšie základné práva podporujúce ochranu dieťaťa a rodiny.

131. Ak sociálne zabezpečenie chápeme ako systém pozostávajúci zo súboru opatrení materiálnej, ako aj nemateriálnej povahy, garantujúcich zabezpečenie občana v rôznych spoločnosťou a právnym poriadkom reglementovaných sociálnych udalostiach, dvojnásobne to platí o ochrane práv maloletých nezaopatrených detí vo sfére sociálneho zabezpečenia ako celku.

132. Sociálne zabezpečenie, ktorého obsahom je aj realizácia a konkretizácia niektorých ustanovení Dohovoru, prebieha v súčasnosti zásadnou reformou, ktorej cieľom má byť vybudovanie systému stimulujúceho participáciu každého jednotlivca na uspokojovaní svojich životných potrieb a životných potrieb svojej rodiny, zároveň systému založenom na primeranom stupni a miere sociálnej solidarity za racionálnej a únosnej garancie štátu.

Dávky nemocenského poistenia a dôchodkového zabezpečenia

133. Dávky dôchodkového zabezpečenia a nemocenského poistenia predstavujú dôležitú súčasť sociálneho zabezpečenia vo vzťahu k rodinám s deťmi. Uvedené dávky sú náhradným, zákonom garantovaným zdrojom príjmov v prípade straty jedného (alebo oboch) z rodičov, ako aj v prípade tehotenstva, pôrodu, materstva ženy, či choroby dieťaťa. V prípade existencie týchto sociálnych rizík sa dôchodkové a nemocenské dávky stávajú základnými zložkami rodinného príjmu.

134. Dôchodkové a nemocenské dávky sú síce dôležité z hľadiska krytia určitých, presne definovaných sociálnych rizík, nepredstavujú však svojou veľkosťou rozhodujúcu časť sociálnych príjmov slovenských domácností, v ktorých žijú nezaopatrené deti. Podstatnú časť týchto príjmov tvoria prídavky na deti, rodičovský príspevok a štátne sociálne dávky rodinám.

Rodičovský príspevok

135. Rodičovský príspevok dostáva rodič, väčšinou matka, ktorá sa riadne celodenne stará o dieťa do troch rokov, a ak sa stará o dlhodobo ťažko zdravotne postihnuté dieťa do siedmich rokov jeho veku. Ak je matka nemocensky poistená, dostáva rodičovský príspevok až po uplynutí doby poberania peňažnej pomoci v materstve. Ak nie je nemocensky poistená, môže požiadať o rodičovský príspevok hneď po narodení dieťaťa. V roku 1994 poberalo rodičovský príspevok 161 tisíc osôb, čo je len o jeden tisíc osôb menej ako v predchádzajúcom roku (pre

porovnanie uvádzame, že napr. v r. 1991 to bolo 153 tisíc osôb) a v roku 1995 uvedený príspevok poberalo 155 tisíc osôb. V roku 1996 zaznamenal počet poberateľov rodičovského príspevku klesajúcu tendenciu (priemerne mesačne 144 tisíc), čo súvisí s poklesom pôrodnosti v SR.

136. Od roku 1993 do septembra 1996 bola výška rodičovského príspevku totožná so sumou potrebnou na zabezpečenie výživy a ostatných základných osobných potrieb, ktorá je určená zákonom o životnom minime. S účinnosťou od 1. októbra 1996 je výška rodičovského príspevku 1,68 násobkom životného minima.

137. Nárok na rodičovský príspevok zostáva, aj keď rodič pracuje, za podmienky, že jeho hrubý príjem nepresiahne polovicu minimálnej mzdy, a ak ide o osamelého rodiča, ktorý nežije s druhom, príjem sa neobmedzuje.

Prídavky na deti a príplatok k prídavkom na deti

138. Od 1. septembra 1994 nadobudla účinnosť nová právna úprava prídavkov na deti a príplatku k prídavkom na deti, ktoré sa stali štátnymi sociálnymi príspevkami, na rozdiel od obdobia pred týmto dátumom, kedy boli dávkou nemocenského poistenia, resp. dôchodkového zabezpečenia.

139. Táto právna úprava bola s prihliadnutím na skúsenosti získané z jej aplikácie s účinnosťou od 1. júla 1995 novelizovaná a v súčasnosti základnými podmienkami nároku na prídavky na deti sú:

1. nezaopatrenosť dieťaťa s maximálnou vekovou hranicou jej trvania do 28 rokov jeho veku,
2. starostlivosť oprávnenej osoby o nezaopatrené dieťa v rodine,
3. trvalý pobyt oprávnenej osoby na území Slovenskej republiky. Ak ide o oprávnenú osobu, ktorá nie je našim štátnym občanom, vyžaduje sa, aby v čase posudzovania nároku na prídavky na deti mala na území Slovenskej republiky trvalý pobyt najmenej rok,
4. trvalý pobyt nezaopatreného dieťaťa na území Slovenskej republiky,
5. príjem spoločne posudzovaných osôb, ktorý neprevyšuje dvojnásobok životného minima určeného osobitným právnym predpisom.

140. Výška prídavkov na deti je definovaná relatívne, t.j. percentuálnym vyjadrením zo súm potrebných na výživu a ostatné základné potreby nezaopatreného dieťaťa. Pri príjmovom pásme do jeden a pol násobku životného minima spoločne posudzovaných osôb predstavuje výška prídavkov na deti polovicu súm potrebných na zabezpečenie výživy a ostatných základných potrieb nezaopatreného dieťaťa a pri príjmovom pásme do dvojnásobku životného minima tretinu týchto súm.

141. Od 1. júla 1995 je výška prídavkov na deti mesačne podľa príjmu spoločne posudzovaných osôb a veku nezaopatreného dieťaťa nasledovná (údaje v Sk):
veková skupina príjem spoločne posudzovaných osôb do 1,5 násobku 1,5-2 násobok ŽM do 6 rokov 570 380 6?9 rokov 630 420 10-15 rokov 740 490 15-28 rokov 800 530.

142. Podľa jednorazového šetrenia o príjemcoch, o prídavkoch na deti a príplatku k prídavkom na deti vykonaného za mesiac december 1995 v Slovenskej republike, počet

príjemcov prídavkov na deti bol 673 536 osôb, z toho 80,1% príjemcov bolo v nižšom príjmovom pásme (t.j. vyplácali sa prídavky na deti vo výške polovice súm potrebných na výživu a ostatné základné osobné potreby nezaopatreného dieťaťa) a 19,9% príjemcov bolo zaradených do vyššieho príjmového pásma. V príjmovom pásme do jeden a polnásobku životného minima bolo 77,2% príjemcov z jedno a dvojdetných rodín, 16,8 % z trojdetných rodín a 5,9% zo štvor a viac detných rodín. Celkove sa v roku 1995 prídavky na deti vyplátili na 1.229.338 nezaopatrených detí.

143. Ako vyplýva z uvedených údajov testovaním príjmu (t.j. uplatňovaním princípu sociálnej solidarity) bola dosiahnutá adresnosť ich poskytovania v prospech sociálne slabších rodín, pričom ďalšia vnútorná diferenciácia rodín s nezaopatrenými deťmi s príjmami pod jeden a polnásobku životného minima sa rovnako ukázala ako užitočná a túto adresnosť prehĺbila. Celkové mesačné náklady na výplatu prídavkov na deti a príplatku k prídavkom na deti predstavovali sumu 830,5 milióna Sk.

Rodiny ohrozené chudobou

144. Súčasťou systému sociálneho zabezpečenia je aj sociálna starostlivosť o rodiny, ktoré sa dostali do stavu hmotnej núdze. Príjem a celkové majetkové pomery týchto rodín sú nedostatočné na zabezpečenie základných životných potrieb, ktorými sú výživa a bývanie. Do situácie ohrozenia chudobou sa dostávajú najčastejšie rodiny s jedným alebo oboma nezamestnanými rodičmi alebo neúplné rodiny v dôsledku neplnenia si vyživovacej povinnosti rodiča zaviazaného platiť výživné.

145. Všeobecne sa dá konštatovať, že problémy s platením a vymáhaním výživného pre deti existujú od ustanovenia tohto inštitútu. Osobitným problémom sa stáva platenie výživného u tých rodičov, ktorí sú sami poberateľmi sociálnych dávok. Justičná prax poukazuje na skutočnosť, že často nemožno zrážku výživného na základe súdneho rozhodnutia vykonať.

146. Ak sa neplatenie výživného stáva dôvodom sociálnej závislosti dieťaťa, poskytuje mu štát tzv. zálohovaný príspevok na výživu. V roku 1994 vyplátili územné orgány štátnej správy na úseku sociálnych vecí zálohovaný príspevok na výživu (spravidla opakovaný) pre 17.867 detí vo výške 59 miliónov Sk. V roku 1995 bol predmetný príspevok poskytnutý 17.575 deťom v úhrnnej výške 54 miliónov Sk. Pre porovnanie uvádzame, že v roku 1995 obvodné úrady úhrnne vyplátili príspevok na výživu 130 205 deťom (v roku 1994 - 155.630 deťom), pričom len 1,22% z nich predstavovali jednorazové dávky (v roku 1994 to bolo 0,9%). Ostatné boli vyplácané opakovane. Počet detí, ktorým je vyplácaný príspevok na výživu, sa neustále zvyšuje.

147. Druhou veľkou skupinou poberateľov dávok sociálnej starostlivosti sú rodiny, v ktorých sú jeden alebo obaja rodičia nezamestnaní. Dôvodom sociálnej odkázanosti sú nízke dávky podpory v nezamestnanosti alebo zánik nároku na ich poberanie. Od 1. januára 1992 sa pôvodná dvanásťmesačná doba poberania podpory v nezamestnanosti skrátila na šesť mesiacov. Miera nezamestnanosti v posledných troch rokoch sa pohybuje v rozpätí 11-14%, čo predstavuje 260 až 370 tisíc nezamestnaných osôb. Uvedené spôsobilo, že podiel osôb nepoberajúcich podporu v nezamestnanosti sa za toto obdobie menil dramatickým spôsobom. Kým v roku 1991 nepoberalo podporu v nezamestnanosti 18% nezamestnaných, v roku 1992 a 1993 to už bolo 66% uchádzačov o zamestnanie, registrovaných na úradoch práce.

148. Pre úplnosť informácie treba uviesť, že poberateľmi sociálnej dávky nie sú len rodiny nezamestnaných. Pod hranicu životného minima sa dostávajú aj rodiny so zamestnanými

členmi, ktoré majú viac detí. Kým celkový podiel rodín pod hranicou životného minima je okolo 5%, u štvor a viacdetných rodín je to 30%.

Príspevok na výživu - počet detí

príspevok	1991	1992	1993	1994	1995
jednorazový	4.136	2.974	1.143	1.721	1.590
opakovaný	33.324	92.355	114.821	153.909	120.312

Náklady na priamu pomoc rodinám v núdzi (v miliónoch Sk)

náklady	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995
príspevok na výživu dieťaťa	29	29	59	262	361	648	492
sociálne dávky rodinám	72	67	107	891	1.310	2.247	2.509

149. V roku 1995 obvodné úrady a obce poskytovali dávky sociálnej starostlivosti 179.148 rodinám s deťmi (v predchádzajúcom roku 174.908 rodinám). Zo štátneho rozpočtu na tento účel vyplatili viac ako 2,5 miliardy korún (v roku 1994 to boli 2 miliardy Sk). Rast nákladov na priamu pomoc rodinám v núdzi v roku 1994 súvisí s nárastom počtu poberateľov, pričom čiastky, ktoré deklarujú hranicu životného minima zostali oproti roku 1993 nezmenené.

Hodnoty hranice životného minima na výživu

hranica ŽM na výživu	1994	1995
dieťaťa do 6 rokov	1.010	1.130
dieťaťa od 6-10 rokov	1.130	1.260
dieťaťa od 10 do 15 rokov	1.350	1.470
dieťaťa nad 15 rokov	1.460	1.590
ostatných osôb	1.350	1.470
na domácnosť - podľa počtu osôb	1.190	1.240

150. Dávky sociálnej starostlivosti v posledných troch rokoch vykazujú spomedzi sociálnych výdavkov štátneho rozpočtu najvyššiu dynamiku rastu. To núti sociálnych reformátorov opätovne prehodnocovať pripravovaný nový systém sociálneho zabezpečenia. Je dôležité koncipovať systém sociálneho poistenia pre prípad staroby, choroby, nezamestnanosti a úrazu a systém štátnej sociálnej podpory takým spôsobom, aby nový systém, (ktorý nahradí dnešnú sociálnu starostlivosť) riešil svojimi nástrojmi len neštandardné situácie sociálnej núdze. Osobitne akútne je to v súčasnosti v prípade hmotného zabezpečenia nezamestnaných a ich rodín.

Sociálne zabezpečenie a sociálno-právna ochrana detí v rómskych rodinách

151. Komunistický režim veľmi dbal na manifestovanie svojho ideálu sociálnej starostlivosti a rovnosti. Predmetom intenzívneho začleňovania do jednoliatej socialistickej spoločnosti sa stali aj Rómovia. Rómske obyvateľstvo sa však od ostatných výrazne odlišovalo svojou kultúrou a osobitným spôsobom života. Navonok sa líšilo predovšetkým spôsobom bývania v osadách a mnohodetnosťou rodín.

152. Na tieto dve výrazné odlišnosti bola zameraná aj štátna politika, ktorá v niektorých oblastiach preferovala Rómov pred ostatným obyvateľstvom (štát platil za výkup obydli v osadách, poskytoval príspevky na stravovanie rómskych detí v školských jedálňach, rómske ženy často využívali sterilizačný príspevok).

153. Prijatím Listiny základných ľudských práv a slobôd v roku 1990 sa súčasne zaručil a v praxi začal uplatňovať jednotný prístup ku všetkým občanom štátu. Zrušili sa všetky opatrenia a inštitúcie, ktoré zabezpečovali špecifickú politiku štátu voči Rómom.

154. Demografická a vzdelanostná štruktúra a ekonomická aktivita rómskej populácie sa výrazne líši od ostatnej populácie. Rómovia v ekonomicky aktívnom veku nachádzajú malé uplatnenie na trhu práce a v niektorých okresoch (Rožňava, Spišská Nová Ves, Rimavská Sobota) reprezentujú polovicu všetkých nezamestnaných. Nezamestnanosť spolu s vysokým podielom sociálne závislých osôb spôsobujú, že celé rodiny až celé spoločenstvá Rómov sú odkázané na štátne sociálne dávky a prídavky na deti a sociálnu podporu. Rómske rodiny často nedokážu so získanými prostriedkami primerane hospodáriť a zabezpečiť deťom pravidelnú výživu. Dávky sú z ich strany zneužívané najmä na kúpu alkoholu, čo vyvoláva zo strany ostatného obyvateľstva nespokojnosť, averziu a nechť pomôcť Rómom prekonať ich civilizačný handicap. Jedným z riešení tohto problému je poskytovanie sociálnej pomoci vo vecnej forme a potraviny, lístky na školské stravovanie. To však znamená podstatne vyššie nároky na terénnu sociálnu prácu zamestnancov obvodných úradov. Nie celkom jasnú predstavu o začleňovaní Rómov do života lokálnych spoločenstiev majú aj samosprávne orgány miest a obcí.

155. Všeobecne negatívny postoj k rómskej populácii sa prejavuje aj v sociálno-právnej ochrane rómskych detí. Napriek tomu, že úrady evidujú 592 žiadateľov o osvojenie a 169 žiadateľov o pestúnsku starostlivosť, malé i veľké rómske deti zostávajú v ústavných zariadeniach. Záujem o ich osvojenie prejavili a prejavujú len záujemcovia zo zahraničia. Keďže Slovenská republika doteraz nemá upravenú medzinárodnú adopciu, nie je to možné. V auguste 1994 vláda rozhodla o preskúmaní podmienok pre ratifikáciu Haagskeho dohovoru o ochrane detí a medzinárodnej adopcii.

VII. VZDELÁVANIE, VÝCHOVA, VOLNÝ ČAS A KULTÚRNE AKTIVITY DETÍ A MLÁDEŽE

A. Vzdelávanie detí a mládeže: článok 28 a 29

156. Z hľadiska realizácie práv dieťaťa sa v Slovenskej republike považuje za prioritné a podstatné implikovanie ľudskosti do výchovy a života detí. Výchova, ako jeden z hlavných prostriedkov realizácie práv dieťaťa, môže naplniť svoj cieľ vtedy, ak dieťa chápe ako aktívny subjekt a tomuto ponímaniu podriaďuje celú organizáciu výchovného procesu. Vo výchovnom pôsobení rodinného prostredia, kde na deti pôsobia všetky sú svojím spôsobom nezastupiteľné, má na formovanie jedinca významný vplyv škola.

157. Súčasný školský systém Slovenskej republiky je výsledkom rozsiahlej reformy výchovy a vzdelávania, ktorá sa začala v druhej polovici 80-tych rokov. V oblasti základného a stredného školstva prišlo po novembri 1989 k nasledovným zmenám:

- postupnému odideologizovaniu obsahu vzdelávania,
- zrušeniu povinného vyučovania ruského jazyka ako prvého cudzieho jazyka,
- oslabeniu princípu jednotnej školy.

158. Ďalšie rozsiahlejšie zmeny boli spojené s novelizáciou školského zákona (zákon č. 29/1984 Zb. v znení neskorších zmien a doplnkov) a s prijatím nového zákona o vysokých školách (zákon č. 172/1990 v znení neskorších zmien a doplnkov).

159. Novelizácia školského zákona umožnila väčšiu diferenciaciu a diverzifikáciu výchovy a vzdelávania, zavedenie niekoľkých variantov učebného plánu na základnej škole, vznik osemročných gymnázií, rozvoj súkromného a cirkevného školstva atď. Tým sa začali vytvárať lepšie podmienky pre uplatňovanie niektorých základných ľudských práv - právo na výber typu školy rodičmi dieťaťa a právo na takú výchovu a vzdelávanie, ktoré viac zodpovedá individuálnym schopnostiam a záujmom detí. K tomuto prispelo aj určité uvoľnenie prístupu na stredné a vysoké školy i zavedenie možnosti uchádzať sa o štúdium na viacerých stredných alebo vysokých školách súčasne a prijímanie žiakov na určité odbory stredných a vysokých škôl bez vykonania prijímacích skúšok, za splnenia určitých podmienok. Znovuzavedenie výučby náboženstva podporilo realizáciu práva na slobodu vyznania.

160. Okrem zavádzania novely tzv. školského zákona do praxe boli s problematikou výchovy a vzdelávania úzko späté predovšetkým dve legislatívne opatrenia:

- zákon NR SR č. 279/1993 Zb. o školských zariadeniach,
- vyhláška MŠV SR č. 222/1993 Zb. o odbornej a pedagogickej spôsobilosti pedagogických pracovníkov.

161. Vzdelávací proces sa v Slovenskej republike uskutočňuje v rámci sústavy predškolských, základných, stredných a vysokých škôl.

162. Predškolská výchova v školských zariadeniach typu materských škôl tvorí v súčasnej dobe jednu z dôležitých zložiek výchovno-vzdelávacieho systému Slovenskej republiky. Inštitucionálna predškolská výchova jednak dopĺňa rodinnú výchovu, jednak podporuje všestranný rozvoj dieťaťa, ale najmä pripravuje deti na zaškolenie, uľahčuje im prechod na základné školy, čím prispieva k ich štartu na ceste k vzdelanosti. Do systému predškolskej výchovy pred rokom 1990 patrili aj detské jasle, určené pre deti vo veku od pol roka do troch rokov. Prijatím zákona o obecnom zriadení v roku 1990 postupne začali prechádzať činnosti detských jasiel pod riadenie samosprávy, dokonca sa mnohé z nich rušili. Uvedené, spolu so zvýšením poplatkov za pobyt dieťaťa, bolo dôvodom, že matky s malými deťmi začali plnšie využívať predĺženie ďalšej materskej dovolenky do troch rokov veku dieťaťa. Zákon o školských zariadeniach v rámci predškolskej výchovy ďalej zahŕňa aj špeciálne materské školy pre mentálne, fyzicky alebo zmyslovo postihnuté deti, potvrdzuje zariadenia špeciálno-pedagogického poradenstva, umožňuje zriaďovať detské integračné centrá, ktoré zatiaľ pracujú len na experimentálnej báze.

163. Novelizáciou školského zákona sa povinná školská dochádzka skrátila z desiatich na deväť rokov. V dobrovoľnom deviatom ročníku základnej školy si povinnú dochádzku plnia deti, ktoré nechcú ďalej pokračovať v štúdiu na strednej škole, resp. sa na zvolenú strednú školu nedostali. K výraznejšej zmene na prvom stupni základnej školy (1. až 4. ročník) došlo v školskom roku 1993/94. Okrem základného variantu učebného plánu boli, podľa podmienok v jednotlivých školách, zavedené dva ďalšie varianty: jazykový a prírodovedný. V rámci druhého stupňa základných škôl boli po novele školského zákona rozšírené učebné plány na 4 varianty. Zároveň boli vytvorené učebné plány s rozšíreným vyučovaním matematiky, cudzích jazykov, športovou prípravou, hudobnou výchovou, ktoré umožňujú žiakom základných škôl poskytnúť vedomosti v súlade s ich schopnosťami a nadaním.

164. Po ukončení základnej školy v ôsmom (deviatom) ročníku sa deti, resp. mládež môžu pripravovať na povolanie v sústave stredných škôl, ktoré poskytujú:

- základné odborné vzdelanie (prípravou na menej náročné činnosti v učilištiach),
- stredné odborné vzdelanie (ukončené výučným listom v stredných odborných učilištiach),
- úplné stredné odborné vzdelanie (ukončené maturitou v rámci stredných učilíšť a stredných odborných škôl),
- úplné stredné všeobecné vzdelanie (ukončené maturitou v príprave na vysokoškolské štúdium a realizované na gymnáziách),
- rekvalifikácie (v rámci škôl, ktorým bol udelený kredit rekvalifikačného zariadenia).

165. Novelizovaný školský zákon z roku 1990 umožňuje zriaďovať gymnáziá ako štvorročné alebo dlhšie, ale maximálne osemročné školy. V súčasnosti existuje už viac ako štyridsať základných škôl a gymnázií, ktoré zahrňujú tiež triedy osemročného gymnázia. Osemročné gymnázium má charakter všeobecnej strednej školy. Jeho výchovno-vzdelávacie ciele sa zhodujú s cieľmi štvorročného gymnázia, pričom obe tieto inštitúcie pripravujú žiakov predovšetkým na vysokoškolské štúdium. Jednou z úloh osemročného gymnázia je externá diferenciacia žiakov po absolvovaní 4. ročníka (t.j. prvého stupňa) základnej školy, a to podľa schopností a záujmov dieťaťa na jednej strane a kapacity príslušnej školy na strane druhej. Vnútna diferenciacia je zabezpečovaná spektrom voliteľných nepovinných predmetov. Ich ponuka je však závislá na materiálnych podmienkach a finančných možnostiach školy.

166. Úspešnosť pôsobenia školy závisí od zvolenej filozofie výchovy a od aplikácie takého modelu výchovy a vzdelávania, v ktorom je osobnosť dieťaťa stredobodom a cieľom výchovného procesu.

167. Len v prostredí, v ktorom sa dieťa cíti akceptované, je možný rozvoj pozitívnych a potlačanie negatívnych vlastností a schopností. Za problém súčasnosti možno, z hľadiska mladej generácie, považovať absenciu pozitívnych vzorov. Za týmto účelom Ministerstvo školstva SR zaradilo do učebných plánov základných a stredných škôl predmet etická výchova. Jej cieľom je rozvíjať u žiakov akceptáciu iných osôb, spoluprácu s nimi, ako aj prosociálne hodnoty a súvisiace správanie. Uvedenému cieľu sú podriadené osnovy, ktoré krok za krokom, s použitím zážitkových psychologických a pedagogických metód, vedú žiakov a študentov k stotožneniu sa s týmito postojmi a ich následnej aplikácii v konkrétnych oblastiach životných činností. Podstatnými zložkami etickej výchovy sú dialógový a partnerský vzťah. Pozitívny výchovný efekt prináša aj ekologická výchova, ktorá je rozdelená do viacerých vyučovacích predmetov, a v mimoškolskom čase sa realizuje prostredníctvom ekologických hnutí (Strom života a i.).

168. V školskom roku 1993/94 bolo do systému výučby na základných a stredných školách opäť začlenené vyučovanie náboženskej výchovy. V súčasnosti sa vyučuje v prvom až štvrtom ročníku základnej školy ako nepovinný predmet. V piatom až ôsmom ročníku základných škôl bola zaradená náboženská výchova spolu s etickou výchovou vo vzájomnej alternatíve už ako povinné predmety. Na stredných školách sa vyučuje v prvom a druhom ročníku ako povinný predmet v alternatíve s etickou výchovou.

Zároveň sa náboženská výchova môže vyučovať vo všetkých ročníkoch stredných škôl ako nepovinný predmet. Z organizačného hľadiska t.č. zabezpečujú náboženskú výchovu okresné

úradu - odbory školstva a kultúry, za obsah a odbornú úroveň zodpovedajú príslušné orgány cirkví alebo náboženských spoločností.

169. Niektoré témy týkajúce sa ľudských práv a výchovy k občianstvu sú zahrnuté do predmetov Občianska výchova a Náuka o spoločnosti. Z hľadiska celkového zamerania, ako aj po obsahovej stránke, ide o nový prvok vo výchove a vzdelávaní, preto sa táto oblasť realizuje aj formou viacerých projektov - na Univerzite Komenského v Bratislave bola vytvorená Katedra pre ľudské práva, ktorá sa zameriava na rekvalifikáciu učiteľov stredných škôl v oblasti ľudských práv, ďalší projekt nazvaný "Ľudské práva v škole" je určený učiteľom základných a stredných škôl a zameraný na sprostredkovanie základných informácií o metódach vyučovania ľudských práv, s podporou UNESCO sa realizuje projekt "Youth for tolerance", ktorý sa zameriava na mládež všetkých typov škôl. V roku 1994 bola vydaná prvá publikácia ALIEN, ktorá je zameraná na otázky boja s rasizmom a intoleranciou a je určená predovšetkým mládeži. V kontexte Roku 1995 - Medzinárodného roku tolerancie - bol spracovaný Kalendár podujatí Rady mládeže Slovenska, Centra medzinárodných výmen detí a mládeže i ostatných mládežníckych subjektov.

Výchova a vzdelávanie detí so zdravotným postihnutím

170. V minulosti bol systém vzdelávania detí so zdravotným postihnutím budovaný separovane, a to formou škôl špecializovaných na vzdelávanie detí podľa druhu postihnutia. Vzdelávanie detí v týchto školách dosiahlo pomerne dobrú úroveň, až na nedostačujúce zabezpečenie kompenzačnými pomôckami. V záujme ekonomickej prevádzky bol však počet špeciálnych škôl veľmi malý. Iba v systéme škôl pre mentálne postihnuté deti sa podarilo zabezpečiť dostupnosť dochádzky v rámci bydliska. V prípade detí telesne, zrakovo, sluchovo a rečovo postihnutých sa v systéme špeciálnych škôl nedala povinná dochádzka zabezpečiť bez separácie od rodiny.

171. Situácia v kvalite vzdelávania postihnutých detí sa výrazne zhoršila v posledných piatich rokoch v súvislosti s prudkým poklesom životnej úrovne rodín s deťmi a viedla k tzv. "násilnej integrácii" pod tlakom rodičov, ktorí si z finančných dôvodov už nemohli dovoliť umiestniť dieťa do vzdialenej špeciálnej školy. Bežné školy však na integráciu neboli ani materiálne, ani odborne pripravené. Postupne sa však situácia zlepšuje.

172. V súčasnosti je systém vzdelávania detí so zdravotným postihnutím v procese transformácie. Buduje sa systém špeciálnopedagogických poradní a detských integračných centier. Ich poslaním je v rámci malých územných celkov zabezpečiť starostlivosť o postihnuté dieťa a odbornú pomoc rodinám s cieľom zamedziť vzniku sekundárnej retardácie vývinu dieťaťa a vytvoriť podmienky pre spontánnu integráciu dieťaťa v školskom veku.

173. Súčasný stav vzdelávania detí so zdravotným postihnutím v SR je charakteristický:

- preferenciou špecializovaného vzdelávania (t.j. špecializované budovy, špecializovaná preprava dieťaťa do a zo školy, často bezdôvodne špecializovaný obsah učiva a metodika výučby atď.),
- nerešpektovaním práva na vzdelanie pre každé dieťa (platná právna úprava umožňuje oslobodiť dieťa v osobitných prípadoch od povinnej školskej dochádzky),
- pokusy o integrované vzdelávanie sú často chaotické, bez zabezpečenia všetkých podmienok, ktoré sú pre vzdelávanie dieťaťa so zdravotným postihnutím potrebné (špeciálni pedagógovia, potrebné pomôcky, osobní asistenti atď.).

V systéme bežných škôl sa postupne realizuje program debarierizácie, vybavenia integrovaných detí kompenzačnými pomôckami a pracuje sa na personálnom zabezpečení vzdelávania odborne fundovanými učiteľmi so špeciálnopedagogickou prípravou. tento proces je však, vzhľadom na finančnú náročnosť, dlhodobý.

B. Využívanie voľného času detí a mládeže a realizácia ich kultúrnych aktivít: článok 31

174. Dieťa trávi v rodinnom prostredí priemerne iba jednu pätinu svojho času, približne polovicu svojho času trávi v škole a to, čo ostáva, je jeho voľným časom.

175. Spôsob trávenia voľného času formuje mladú osobnosť k ďalšej profilácii, rastu a je teda jedným z podstatných a rozhodujúcich faktorov v smere jej ďalšieho rozvoja.

176. Ministerstvo školstva SR usmerňuje využívanie voľného času prostredníctvom centier voľného času detí a mládeže a školských stredísk záujmovej činnosti, ktoré sa v celoročnej prevádzke podieľajú na rozvoji záujmov, utvárajú podmienky pre rozvíjanie a zdokonaľovanie praktických zručností a formujú návyky užitočného využívania voľného času. Zabezpečujú aktívny oddych, rekreačnú činnosť a organizujú výchovu a vzdelávanie detí a mládeže prostredníctvom záujmovej činnosti v oblasti športu, kultúry, prírodných, technických a spoločenských vied. Spolupracujú s inými školskými zariadeniami a občianskymi združeniami.

177. Na území Slovenskej republiky pracovalo v školskom roku 1994/95 124 centier voľného času a stredísk záujmovej činnosti, ktoré v pravidelnej činnosti v 4.434 záujmových útvaroch navštevovalo 65.861 členov. Okrem vyššie uvedenej činnosti sú organizované aj príležitostné podujatia, a to formou predmetových súťaží, výletov, besied, exkurzií, spoločenských a športových podujatí, ako aj letných táborov. Možno uviesť, že z celkovej populácie 6-15 ročných v Slovenskej republike sa do pravidelnej činnosti zariadení zameraných na využívanie voľného času detí a mládeže zapájalo 7.3 percent.

178. Pozitívna orientácia na hodnotné trávenie voľného času v centrách a strediskách je účinnou primárnou prevenciou pred socio-patogénnymi javmi a závislosťami. Uvedené zariadenia postupne zaraďujú do svojej výchovno-vzdelávacej činnosti podujatia zamerané na prevenciu pred drogami a inými negatívnymi javmi formou besied, prednášok, seminárov, výstav, súťaží a tvorbou metodických materiálov pre výchovných pracovníkov.

179. Ďalšou zložkou sústavy inštitúcií zabezpečujúcich efektívne využitie voľného času detí sú základné umelecké školy, ktoré sú poskytujú základy základného umeleckého vzdelania v jednotlivých umeleckých odboroch. Cieľom umeleckého vzdelávania v základných umeleckých školách je pripraviť dieťa na interakciu s umením, poskytnúť mu základné vedomosti, zručnosti a návyky v jednotlivých druhoch umenia a pozitívne formovať jeho osobnosť. Pre užšiu skupinu výrazne talentovaných žiakov umožňujú prípravu na štúdium na stredných školách a vysokých školách s umeleckým, umenovedným a umelecko-pedagogickým zameraním.

180. V roku 1994 vznikol v Slovenskej republike významný projekt ozdravenia a rozvoja slovenského školstva ako celku pod názvom KONŠTANTÍN, ktorého programové ciele opäť vrátili do centra úvah a plánov princíp humanizácie a kreativizácie výchovy a vzdelávania. Tento projekt, ako výsledok intelektuálnej aktivity širokého spektra pedagogických odborníkov, dáva šancu umeleckému školstvu udržať si svoje postavenie, integritu a základné funkcie.

181. V oblasti základných umeleckých škôl zostáva v zásade bez zmeny súčasná štruktúra s členením na dvojstupňové vzdelávanie s možnosťou rozšíreného štúdia a využívania alternatívnych základných pedagogických dokumentov. Odporúča sa zaviesť otvorenosť ročníkov s možnosťou prijatia žiaka na základe preukázaných vedomostí a schopností. Náležitá pozornosť sa bude venovať vytváraniu podmienok na zriaďovanie neštátnych základných umeleckých škôl.

182. Súčasná legislatíva bude v dohľadnej dobe vyžadovať presnejšie formulovanie legislatívnych podmienok pre existenciu umeleckého vzdelávania a výchovy ako celku.

183. Prácu s deťmi a mládežou vo voľnom čase zabezpečujú aj občianske združenia detí a mládeže. Ich činnosť je rôznorodá a realizuje sa aktivitami v oblasti kultúry, telovýchovy a športu, enviromentálnej výchovy a vzdelávania, rekreácie a oddychu, medzinárodnou mobilitou a podujatiami zameranými na primárnu ochranu pred sociálno-patologickými javmi. Väčšinu aktivít si združenia zabezpečujú prostredníctvom rôznych projektov, ktoré majú viacročnú návaznosť a trvalé pôsobenie.

184. Podpora štátu zameraná na aktivity detí a mládeže vo voľnom čase má svoj odraz aj v realizácii každoročne organizovaných Programov ochrany a podpory detí a mládeže v SR. V roku 1995 boli predkladateľmi projektov združenia detí a mládeže, občianske združenia, nadácie, centrá voľného času, školy a iné organizácie pracujúce s deťmi a mládežou. Vyššie uvedené programy boli vyhlásené v nasledovných tematických skupinách:

1. programy pre znevýhodnené skupiny detí a mládeže,
2. programy podpory informovanosti a zapojenia sa detí a mládeže do spoločnosti,
3. medzinárodné programy pre deti a mládež,
4. programy tvorivej činnosti,
5. programy prípravy na prácu s deťmi a mládežou.

185. V roku 1995 Ministerstvo školstva SR finančne podporilo 221 projektov, z ktorých podstatná časť bola prihlásená do kategórie programov tvorivej činnosti, čo svedčí o snahe prekladateľov organizovať zmysluplné trávenie voľného času detí a mládeže.

186. Osobitné postavenie medzi zariadeniami, ktoré sa venujú problematike voľného času detí a mládeže, má IUVENTA - Inštitút detí a mládeže pri Ministerstve školstva SR, inštitút, ktorý spája výskumné, experimentálne a metodické činnosti s priamou prácou s deťmi, realizovanou rôznymi formami záujmových aktivít. IUVENTA, ako centrálné metodické pracovisko, poskytuje pomoc všetkým záujemcom, zaoberajúcim sa prácou s deťmi a mládežou. V spolupráci s partnerskými organizáciami organizuje rôzne druhy školení a vzdelávania v rovine základnej i nadstavbovej. Spektrum aktivít, ktoré deťom a mládeži ponúka, je veľmi rozsiahle a zahŕňa všetky formy záujmovej činnosti. Významné miesto v tejto oblasti zaujíma práca s talentovanými deťmi a mládežou. IUVENTA je z poverenia Ministerstva školstva SR garantom a organizátorom vrcholových kôl predmetových olympiád a rôznych súťaží i medzinárodného charakteru. Osobitnú pozornosť venuje nadväzovaniu zahraničných kontaktov a sprostredkúvaniu medzinárodných výmen detí, mládeže a pedagógov a rozvoju informačného systému v oblasti detských a mládežníckych aktivít.

187. Kultúra so svojimi jednotlivými špecifickými oblasťami i ako celok je prirodzeným prostredím, v ktorom sa dieťa a mladý človek pohybuje, je s ním konfrontovaný a, či už vedome alebo nevedome, je ním ovplyvňovaný a formovaný. Možno teda konštatovať, že kultúra je významnou súčasťou obsahu a formy využitia voľného času.

188. Vychádzajúc z vyššie uvedeného Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky v rámci svojej pôsobnosti vytvára všestranné podmienky pre podiel detí a mládeže na kultúrnom živote a tak prispieva k tvorivému rozvoju ich schopností a talentu osobitne v oblasti umenia. Sieť vyše 200 ním riadených štátnych kultúrnych zariadení (kníhnice, múzeá, osvetové zariadenia, galérie, hvezdárne, ZOO) v súlade so svojim poslaním a predmetom činnosti organizuje mnohoraké kultúrne aktivity špecificky cieleňé na tohto adresáta. Mnohé z nich sú celoštátneho i medzinárodného významu. Mimoriadne miesto v tejto sieti zastáva Medzinárodný dom umenia pre deti BIBIANA so sídlom v Bratislave, ktorý sa celou svojou činnosťou zameriava na rozvoj dieťaťa, jeho osobnosti, kultúrneho správania sa a národného povedomia.

189. V oblasti knižnej kultúry sa zabezpečuje rozvoj detského čitateľa účelový fond pre podporu vydávania detskej a mládežníckej tlače a literatúry, z ktorého sa každoročne podporuje prostredníctvom štátneho fondu Pro Slovakia mnoho zaujímavých a hodnotných projektov.

190. Práca s deťmi a mládežou je pravidelnou súčasťou plánov vypracúvaných štátnymi kultúrnymi inštitúciami - Ústredím ľudovomeleckej výroby a národným osvetovým centrom.

191. Ústredie ľudovomeleckej výroby (v ďalšom texte "ÚLUV"), ako štátna kultúrna organizácia zákonom poverená zabezpečovať zachovávanie, rozvíjanie a sprístupňovanie kultúrnych hodnôt tradičnej ľudovej výroby, remesiel a ľudového umenia, zameriava časť svojich kultúrnych a vzdelávacích aktivít aj na deti a mládež. Umožňuje tak tejto kategórii obyvateľstva prístup k hodnotám národnej kultúry primerane ich veku a spôsobilosti. V rámci svojich edičných aktivít sa ÚLUV orientuje na tvorbu a rozširovaním kníh pre deti, ktoré sú spoznávaním tradícií vlastného národa zamerané na rozvoj a formovanie ich osobnosti. Pravidelne sú organizované aj inštruktážne kurzy a semináre, určené aj pre kategóriu zdravotne postihnutých detí. Deťom je poskytovaná aj možnosť, inštruktážnou a praktickou formou, oboznámiť sa s tradičnými technikami zhotovovania výrobkov ľudového umenia, v rámci ktorej sa uplatňuje tvorivosť detí - významný predpoklad ďalšieho rozvíjania ich kultúrnej a umeleckej činnosti.

192. Národné osvetové centrum, v súčinnosti s ďalšími 36 štátnymi regionálnymi kultúrnymi centrami v Slovenskej republike, kladie medzi hlavné ciele podporu podmienok pre zdravý vývoj detí a mládeže. V uvedenej oblasti dominuje činnosť zameraná na prípravu a realizáciu aktivít zameraných na výchovu k partnerstvu, manželstvu a rodičovstvu, prevenciu drogových závislostí a zdravotnú výchovu detí a mládeže. S cieľom realizácie vyššie uvedených aktivít sa uskutočňuje viacero podujatí. Konkrétne ide o pravidelné konanie celoslovenskej súťaže stredoškolskej mládeže nazvanej Vlak bez hraníc zameranej na boj proti drogám, rovnako ako aj o organizovanie podujatí zaoberajúcich sa posudzovaním kriminality mládeže a preventívno-výchovného pôsobenia štátu v tejto oblasti. V rámci svojej edičnej činnosti národné osvetové centrum vydáva metodický list Drogy - spoločenský problém vzťahujúci sa k posúdeniu rôznych aspektov účinnosti primárnej prevencie v rodine, škole a v rámci aktivít detí a mládeže vo voľnom čase. V snahe preferovať činnosť zameranú na rodinu a jej členov sa národné osvetové centrum usiluje o neformálnosť podujatí určených pre deti a mládež a

realizovaných kultúrno-osvetovými zariadeniami na všetkých úrovniach, rovnako ako aj o vytváranie platformy pre pozitívne pôsobenie a ovplyvňovanie kvalitatívnych sociálnych, manželských, súrodeneckých a rodičovských vzťahov.

193. V rezorte Ministerstva kultúry SR pôsobí 53 múzeí. Na základe ukončeného štatistického zhodnotenia za rok 1994 a čiastočne aj za rok 1995 je v múzeách prístupných 330 stálych expozícií a každoročne sa realizuje cca 850 tematických výstav, z ktorých sa dve tretiny dotýkajú záujmov detí a mládeže. Mnohé podujatia (napr. výstavy detskej tvorby, podujatia Schola ludus alebo medzinárodná výstava hračiek) boli realizované na základe a v duchu zásad Dohovoru o právach dieťaťa. Podľa dostupných vyhodnotení je priemerná ročná návštevnosť múzeí v SR cca 3.6 milióna návštevníkov, z čoho 2 milióny predstavujú deti a mládež, ktorí majú zľavnené vstupné.

194. V Slovenskej republike pôsobí 18 štátnych galérií, ktoré v rámci svojej činnosti zaraďujú do výstavných plánov kultúrno-výchovné podujatia zamerané na výchovu mladej generácie.

195. Pripravované zásady transformácie kultúry na úseku múzeí a galérií predpokladajú posilnenie kultúrnych aktivít detí a mládeže, čo by umožňovalo ešte účinnejšie uplatňovanie príslušných ustanovení Dohovoru o právach dieťaťa.

196. V rámci rozvoja kultúrnych aktivít detí a mládeže v SR sú organizované viaceré podujatia zamerané na rozvoj záujmovej umeleckej činnosti - pravidelne konané prehliadky "Divadlo a deti" a "Dieťa v divadle", detský folklórny festival v Prešove, podujatia v oblasti detského spoločenského tanca a pod., ktoré sú organickou súčasťou činnosti národného osvetového centra.

197. Slovenská televízia venuje veľkú pozornosť tvorbe programov pre deti a mládež. O tom, že programy z Producentského centra pre deti a mládež Slovenskej televízie svojou vysokou profesionalitou a etickou úrovňou pútajú pozornosť zahraničných odborníkov, svedčia významné ocenenia z medzinárodných festivalov: PRIX Jenuesse (Nemecko), PRIX DANUBE (Slovensko), ceny z festivalov v Plovdive, Chicagu, Bombay atď. Vo vysielacej štruktúre televízneho programu štátnej televízie si čas pre deti zachováva pomerne slušnú periodicitu - denne tri hodiny. Z tohto času približne polovicu tvorí detská publicistika, jednu štvrtinu prevzaté zahraničné programy a zvyšok vyplňa pôvodná dramatická tvorba, ktorá má možnosť cielene sa zapájať do výchovného, estetizačného a humanizačného procesu výchovy dieťaťa.

198. Úsilie zamerané na získanie detského poslucháča sa prejavovalo v rozhlasovom vysielaní už v dobe predchádzajúceho režimu. Po r. 1989 detské rozhlasové vysielanie zaznamenáva tendenciu zaraďovať prevahu publicistických programov. Denne sa vysielajú hudobno-umelecko vzdelávacie pásma, majúce kaleidoskopický charakter. Určitým negatívom je skutočnosť, že v Slovenskom rozhlase zanikla samostatná literárno-hudobná redakcia a s tým súvisí aj zrušenie monotematických pásiem z kultúry, ako aj z iných oblastí detskej záujmovej sféry. Z umeleckých programov sa zachovali rozhlasové rozprávky a hry pre deti, ktoré však čerpajú zväčša zo zásoby starších nahrávok a teda vlastne nereagujú na súčasnosť a skúsenosť dieťaťa, resp. mladého poslucháča.

199. Na Slovensku má divadlo pre deti a mládež bohatú tradíciu. Táto umelecká činnosť sa prejavovala a prejavuje v dvoch paralelných rovinách - predstavenia hrané deťmi alebo školskou mládežou a predstavenia dospelých (profesionálov alebo ochotníkov) pre deti. Nadalej vyvíjajú činnosť špecializované divadlá pre deti a mládež v Trnave (založené v roku

1974), divadlo v Spišskej Novej Vsi (vzniklo v roku 1980) a Divadlo Schola LUDUS v Bratislave, ktoré pôsobí v tejto oblasti od roku 1991. Profesionálne bábkové divadlá tvoria sieť piatich divadiel v Bratislave, Nitre, Žiline, Banskej Bystrici a v Košiciach, ktoré sú členmi Medzinárodnej asociácie bábkových divadiel (UNIMA). Významnou mierou sa na tvorbe pre deti a mládež podieľajú aj ochotnícke divadelné skupiny, a to detské i skladajúce sa z dospelých, ktoré realizujú svoju činnosť v rámci detských súborov v školách, v rámci aktivít kultúrnych domov a v centrách detí a mládeže.

VIII. ŠPECIÁLNE OPATRENIA NA OCHRANU DETÍ

A. Dieťa v kolízii so zákonom: článok 40

200. Z pohľadu vnútroštátnej legislatívy Slovenskej republiky možno chápať otázku zabezpečenia práv dieťaťa v situácii konfliktu so zákonom v nasledovných troch rovinách:

1. situácia, keď sa dieťa stáva páchatelom trestného činu,
2. situácia, keď je dieťa predmetom útoku,
3. situácia, keď je dieťaťu v rámci prevencie kriminality venovaná osobitná pozornosť.

Situácia, keď sa dieťa stáva páchatelom trestného činu

201. Tak, ako už bolo uvedené v predchádzajúcom texte, Trestný zákon stanovuje hranicu trestnej zodpovednosti na pätnásť rokov, teda osoby, ktoré nedosiahli stanovený vek, nemôžu byť trestne stíhané. V určitých prípadoch však možno voči nim vyvodzovať právne sankcie predpokladané v Trestnom zákone. Konkrétne ide o prípady upravené v ustanovení §-u 86 Trestného zákona. V zmysle tohto ustanovenia, ak spáchala osoba, ktorá dovŕšila dvanásť rok veku a je mladšia ako pätnásť rokov, niektorý čin, za ktorý Trestný zákon v zvláštnej časti dovoľuje uloženie výnimočného trestu, uloží jej súd v občianskoprávnom konaní ochrannú výchovu. Takto môže súd urobiť aj vtedy, keď je to potrebné na zabezpečenie riadnej výchovy osoby mladšej ako pätnásť rokov, ktorá spáchala čin, ktorý by inak bol trestným činom.

202. Ak sa hovorí o kriminalite mladistvých, ide o osoby, ktoré dovŕšili pätnásť rok veku a neprekročili osemnásť rokov. Zákonodarca takto vyjadruje ideu rovnosti pred zákonom, keď na nerovnaké subjekty (pretože osoby mladistvé majú menej životných skúseností, neukončili svoj telesný a najmä duševný vývoj a pod.) uplatňuje rozdielne podmienky trestnej zodpovednosti.

203. Z hľadiska konkrétnych odlišností je potrebné spomenúť vo všeobecnosti aspoň niektoré ustanovenia Trestného poriadku, ktoré zvýhodňujú mladistvých páchatelov oproti dospelým:

- mladistvý páchatel musí mať obhajcu už od okamihu vznesenia obvinenia,
- v uvedenom trestnoprávnom konaní je treba dôkladne zisťovať stupeň rozumového a mravného vývoja mladistvej osoby, jeho povahu, pomery a prostredie, v ktorom vyrastal, jeho správanie sa pred spáchaním trestného činu a po ňom, a tiež aj iné okolnosti, ktoré sú dôležité z hľadiska voľby prostriedkov vhodných na jeho nápravu,
- orgány činné v trestnom konaní musia veľmi starostlivo zvažovať taký zásah do osobnej slobody mladistvého, ako je vzatie do väzby, a to aj vtedy, ak existujú väzobné dôvody,

- hlavné pojednávanie nemožno konať v neprítomnosti mladistvého. O termíne hlavného pojednávania treba upovedomiť aj orgán poverený starostlivosťou o mládež, ktorému sa tiež doručuje odpis obžaloby.
- súd vylúči verejnosť z hlavného pojednávania, ak je to na prospech mladistvého, dokonca predseda senátu môže prikázať mladistvému, aby sa na niektorých častiach pojednávania nezúčastnil, ak je obava, že by táto časť konania mohla nepriaznivo pôsobiť na jeho mravný vývoj.
- opravné prostriedky v prospech mladistvého môže okrem iných oprávnených osôb podať aj orgán poverený starostlivosťou o mládež a to aj proti vôli mladistvého.

204. Obdobne aj Trestný zákon obsahuje v siedmej hlave všeobecnej časti osobitné ustanovenia o stíhaní mladistvých. Predovšetkým z hľadiska trestnej zodpovednosti sa v §-e 75 predmetnej právnej normy uplatňuje zmierovací princíp, ktorý spočíva v tom, že čin, ktorého znaky sú uvedené v Trestnom zákone nie je trestným činom, ak ho spáchal mladistvý a stupeň jeho nebezpečnosti je malý. Ďalšie zvýhodňujúce ustanovenie je obsiahnuté v §-e 77 ods. 2 Trestného zákona, na základe ktorého je umožnené, aby súd upustil od potrestania mladistvého aj vtedy, keď má za to, že ochranná výchova, ktorú súd uloží, zabezpečí nápravu mladistvého lepšie ako trest.

205. Oproti dospelým páchatelom sú mladistvé osoby zvýhodnené aj z hľadiska možného trestného postihu. Mladistvému možno v zmysle §-u 78 Trestného zákona uložiť len tresty odňatia slobody, prepadnutia veci, vyhostenia a ak je zárobkovo činný, aj trest peňažný. Súčasná platná zákonná úprava umožňuje uložiť mladistvému aj trest zákazu činnosti, ale len vtedy, ak to nie je na prekážku príprave jeho budúceho povolania, pričom horná hranica tohto trestu nesmie prevyšovať päť rokov (pre informáciu sa uvádza, že v prípade dospelých páchatelov je to desať rokov). Z tohto hľadiska je jedným z najvýznamnejších ustanovení §-u 79 ods. 1 Trestného zákona, v zmysle ktorého sa trestné sadzby odňatia slobody ustanovené v Trestnom zákone u mladistvých osôb znižujú na polovicu, pričom horná hranica odňatia slobody nesmie prevyšovať päť rokov a dolná hranica jeden rok. Trestný zákon umožňuje uložiť mladistvému vyšší trest (5-10 rokov) iba v prípade, ak mladistvý spáchal trestný čin, za ktorý možno uložiť výnimočný trest a za splnenia podmienok osobitne ustanovených v § 79 ods. 2.

206. Keďže účelom uloženého trestu je predovšetkým vychovať mladistvého na riadneho občana, a to so zreteľom k jeho osobným vlastnostiam, rodinnej výchove a k prostrediu, z ktorého pochádza, výkon trestu sa u osôb, ktoré neprekročili osemnásť rok veku vykonáva v nápravnových ústavoch pre mladistvých. Súd môže o výkone trestu v takomto zariadení rozhodnúť aj v prípade osoby staršej ako osemnásť rokov s prihliadnutím na stupeň narušenia a povahu mladistvého páchatela.

207. Pre úplnosť treba spomenúť aj ustanovenie §-u 84 Trestného zákona, ktoré rieši podmienky ukladania ochrannej výchovy mladistvému - súd ju uloží len v prípadoch, ak nie je o výchovu mladistvého náležite postarané, ak bola jeho doterajšia výchova zanedbaná alebo ak to vyžaduje prostredie, v ktorom mladistvý žije.

Situácia, keď je dieťa predmetom útoku

208. Platný Trestný zákon ochraňuje deti pred útokmi v ustanoveniach osobitnej časti v šiestej hlave označenej "Trestné činy proti rodine a mládeži" a čiastočne tiež v hlave piatej "Trestné

činy hrubo narušujúce občianske spolužitie" a v hlave ôsmej "Trestné činy proti slobode a ľudskej dôstojnosti".

209. Z uvedených trestných činov sa najčastejšie vyskytuje trestný čin zanedbania povinnej výživy podľa § 213, za ktorý bolo v roku 1994 právoplatne odsúdených 1.317 osôb a v roku 1995 spolu 1.212 osôb, čo predstavuje cca 5 percent zo všetkých odsúdených osôb. Nasleduje trestný čin pohlavného zneužívania podľa §242 a 243 (v roku 1994 odsúdených 218 osôb a v roku 1995 celkovo 246 osôb) a trestný čin ohrozenia mravnej výchovy mládeže podľa § 217 (v roku 1994 odsúdených 33 osôb a v roku 1995 51 osôb). Ďalšie trestné činy smerujúce proti deťom (ohrozenie mravnosti podľa § 212, týranie zverenej osoby podľa § 215, únos podľa § 216, obchodovanie s deťmi podľa § 216a a 216b, podávanie alkoholických nápojov mládeži podľa § 218, podávanie anabolických nápojov mládeži podľa § 218a, marenie výkonu úradného rozhodnutia vo veciach maloletých detí podľa § 171 ods. 3, zavlčenie do cudziny podľa § 233 ods. 2 a obchodovanie so ženami podľa § 246 ods. 3) sa v súdnej štatistike o odsúdených osobách prakticky nevyskytujú, z čoho vyplýva, že ich výskyt je minimálny.

210. Objektom trestných činov proti mládeži je predovšetkým výchova mladého človeka. Rodina je chránená najmä tým, že je v §-e 210 chránený inštitút monogamického manželstva. Individuálne objekty niektorých trestných činov sú širšie jednak v tom smere, že okrem mládeže sú chránené i osoby staršie, ktoré sú v cudzej starostlivosti, výžive alebo zaopatrení a potrebujú podrobnú ochranu. Páchatelom je väčšinou ten subjekt, ktorému bola uložená zvláštna povinnosť.

211. Na základe ustanovení Dohovoru o právach dieťaťa bol novelou z roku 1991 doplnený Trestný zákon o časť vzťahujúcu sa k ustanoveniam o obchodovaní s deťmi (úprava § 216 a doplnenie § 216a) a 216b) predmetnej právnej normy).

Situácia, keď je dieťaťu v rámci prevencie kriminality venovaná osobitná pozornosť

212. Ministerstvo spravodlivosti SR a Ministerstvo vnútra SR vypracovali model celospoločenského systému prevencie kriminality a inej protispoločenskej činnosti a venuje v ňom osobitnú pozornosť deťom predškolského veku, ako i žiakom, študentom a učňom škôl. V rámci rezortu školstva sa od roku 1995 realizuje Národný program boja proti drogám, ktorého úlohy sú zamerané do oblastí primárnej a sekundárnej prevencie. V systéme školských zariadení sa buduje sieť špeciálnych školských zariadení - Centier výchovnej a psychologickkej prevencie a liečebno-výchovné sanatóriá pre deti so špeciálnymi vývinovými poruchami a poruchami správania (podľa zákona SNR č. 279/93 Z.z.).

B. Zákaz detskej práce: článok 32

213. Zákonník práce zakazuje výkon niektorých prác mladistvými pracovníkmi. Mladiství nesmú byť zamestnávaní prácami pod zemou, pri ťažbe nerastov alebo pri razení tunelov a štôlní. Mladiství nesmú byť tiež zamestnávaní prácami, ktoré so zreteľom na anatomické, fyziologické a psychické zvláštnosti v tomto veku sú pre nich neprimerané, nebezpečné alebo škodlivé ich zdraviu. Ústredné orgány po dohode s Ministerstvom zdravotníctva SR v pracovnoprávných predpisoch vydávajú pre svoje odbory zoznamy prác a pracovísk zakázaných mladistvým a zabezpečujú, aby sa tieto zoznamy priebežne dopĺňali a upravovali v súlade s najnovšími poznatkami vedy a techniky. V zoznamoch je taktiež určené, či a za akých podmienok môžu mladiství výnimočne tieto práce vykonávať z dôvodov prípravy na povolanie. Zamestnávateľia nesmú podľa Zákonníka práce zamestnávať mladistvých ani prácami, pri ktorých sú vystavení zvýšenému nebezpečenstvu úrazu alebo pri výkone ktorých by mohli vážne ohroziť bezpečnosť a zdravie spolupracovníkov alebo iných osôb, rovnako

ako ani prácou nadčas a prácou v noci. Výnimočne môžu mladiství starší ako 16 rokov vykonávať nočnú prácu nepresahujúcu jednu hodinu, ak je to potrebné pre ich prípravu na povolanie.

C. Deti prináležiace k národnostným menšinám: článok 30

214. Geografická poloha Slovenska a jeho historický vývoj sa výrazne podpísali na národnostnej štruktúre obyvateľstva nášho štátu. V Slovenskej republike žijú popri občanoch slovenskej národnosti aj občania, ktorí sa hlásia k národnosti maďarskej, ukrajinskej, rusínskej, nemeckej, českej, poľskej, chorvátskej, bulharskej, rómskej, moravskej, sliezskej, ruskej, gréckej a rumunskej. Z hľadiska historického vývoja, sociálno-demografických charakteristík, urbanistických znakov, úrovne rozvoja vlastnej etnickej kultúry, etnickej identity ako i vzťahov s majoritným národom, sú medzi jednotlivými národnostnými menšinami žijúcimi na území Slovenskej republiky pomerne výrazné rozdiely.

215. Právny poriadok Slovenskej republiky dôsledne rešpektuje dodržiavanie práv príslušníkov menšín žijúcich na území Slovenskej republiky.

216. Práva národnostných menšín v Slovenskej republike sú zaručené na úrovni Ústavy Slovenskej republiky, a to zakotvením princípu slobodnej voľby národnosti a zákaz všetkých spôsobov nátlaku smerujúcich k odnárodnovaniu (článok 12 ods. 3 Ústavy). Ďalšou garanciou právneho postavenia národnostných menšín sú medzinárodné zmluvy o ľudských právach a základných slobodách, ktoré Slovenská republika ratifikovala a boli vyhlásené spôsobom ustanoveným zákonom.

217. Ústava Slovenskej republiky venuje celý štvrtý oddiel prvej hlavy právam národnostných menšín a etnických skupín. Príslušnosť ku ktorejkoľvek národnostnej menšine alebo etnickej skupine nesmie byť nikomu na ujmu. Občanom tvoriacim v Slovenskej republike národnostné menšiny alebo etnické skupiny sa ďalej zaručuje všestranný rozvoj, najmä právo spoločne s príslušníkmi menšiny alebo skupiny, rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie v ich materinskom jazyku, združovať sa v národnostných združeniach, zakladať a udržiavať vzdelávacie a kultúrne inštitúcie. Ústava SR v článkoch 33 a 34 deklaruje práva národnostných menšín a etnických skupín a "občanom patriacim k národnostným menšinám alebo etnickým skupinám sa za podmienok ustanovených zákonom zaručuje okrem práva na osvojenie si štátneho jazyka aj právo na vzdelanie v ich jazyku", a v článku 42 "právo na bezplatné vzdelanie v základných a stredných školách, podľa schopností občana a možnosti spoločnosti aj na vysokých školách". Uvedenej kategórii občanov je priznané právo používať menšinový jazyk v úradnom styku, rovnako ako aj právo zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín a etnických skupín.

218. Okrem Ústavy SR sa vzdelávanie národnostných menšín uskutočňuje aj v zmysle školského zákona (č. 29/1984 Zb. o sústave základných a stredných škôl v znení neskorších predpisov).

219. Výchova a vzdelávanie detí a žiakov národnostných menšín v SR prebieha v školách s vyučovacím jazykom národností, s vyučovacím jazykom slovenským na základe slobodného rozhodnutia rodičov resp. zákonného zástupcu. Tieto školy sú súčasťou výchovnovzdelávacej sústavy SR, financované zo štátneho rozpočtu. Okrem štátnych škôl na základe legislatívnych predpisov, je možné zriadiť súkromnú alebo cirkevnú školu. Z toho vyplýva, že občan SR patriaci k národnostným menšinám má možnosť v oblasti výchovy a vzdelávania využiť (v

predškolských zariadeniach, základných školách a stredných školách) vzdelávanie v materinskom jazyku.

220. V Slovenskej republike sa vyučujú nasledovné jazyky národnostných menšín v týchto typoch a druhoch škôl:

- maďarský jazyk (materské školy, základné školy - štátne i cirkevné, stredné školy - štátne, súkromné aj cirkevné gymnáziá, štátne stredné odborné školy, štátne i súkromné stredné odborné učilištia, špeciálne školy pre telesne a mentálne postihnutých, osobitné školy, internátne osobitné školy, základné školy pri zdravotníckych zariadeniach, pomocné školy, vysoké školy - Vysoká škola pedagogická v Nitre, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave,
- ukrajinský jazyk (materské školy, základné školy, gymnáziá, stredné odborné školy, vysoká škola - Univerzita v Prešove),
- nemecký jazyk - ako materinský jazyk bola nemčina zavedená do škôl od školského roku 1993/94 a vyučuje sa v materských a základných školách,
- rusínsky jazyk - od školského roku 1996/97 boli vytvorené podmienky na výučbu rusínskeho jazyka podľa požiadaviek rodičov.

221. Výchova a vzdelávanie detí a žiakov patriacich k národnostným menšinám k SR prebieha v oblastiach tradične obývaných tou-ktorou národnostnou menšinou. Územia nie sú limitované, ani presne stanovené, určuje ich národnostná skladba obyvateľstva a dodržiavanie práva na voľbu vyučovacieho jazyka školy podľa slobodného rozhodnutia rodiča, resp. zákonného zástupcu dieťaťa.

222. V závislosti od špecifických charakteristík jednotlivých národností - stavu a intenzity etnického a národnostného povedomia, predchádzajúcich tradícií "národnostného školstva", rozvinutosti jazyka, početnosti zastúpenia národností na území SR - sa vytvorili postupne tri spôsoby vzdelávania žiakov v školách s vyučovacím jazykom národností:

1. školy s vyučovacím jazykom národností, kde sa všetky predmety vyučujú v materinskom jazyku národností a predmet slovenský jazyk a literatúra sa vyučuje ako komunikatívny -cieľový jazyk na princípe metodiky cudzieho jazyka (školy s vyučovacím jazykom maďarským),
2. školy s vyučovacím jazykom národností, kde sa niektoré predmety vyučujú v materinskom jazyku národností:
 - na I. stupni ZŠ sa v materinskom jazyku národností vyučuje hudobná výchova, výtvarná výchova, prvoka, vlastiveda, dvojjazyčne (v štátnom jazyku a v jazyku národnostnej menšiny) prírodoveda, pracovné vyučovanie.
 - na II. stupni ZŠ sa v materinskom jazyku národností vyučuje hudobná výchova, výtvarná výchova a dvojjazyčne dejepis, zemepis etická a občianska výchova, ďalšie predmety (mimo materinského jazyka a literatúry národností) sa vyučujú v štátnom jazyku (školy s vyučovacím jazykom ukrajinským a školy s vyučovacím jazykom nemeckým).
3. školy s výučbou jazyka národností, kde sa materinský jazyk a literatúra vyučuje v ich jazyku, všetky ďalšie predmety sa vyučujú v jazyku slovenskom (školy s vyučovaním ukrajinského jazyka a školy s vyučovaním nemeckého jazyka).

223. Rovnocennosť obsahu a rozsahu vedomostí žiakov škôl s vyučovacím jazykom národností so žiakmi škôl s vyučovacím jazykom slovenským je zabezpečená základnými pedagogickými dokumentmi (učebné plány, učebné osnovy, učebnice), ktoré okrem špecifickým predmetov sú v podstate rovnaké ako v školách s vyučovacím jazykom národností.

224. Učebné osnovy škôl s vyučovacím jazykom národností sú totožné, prirodzene okrem predmetu materinský jazyk a literatúra tej-ktorej národnosti vrátane učebníc.

225. Vo všetkých typoch a stupňoch škôl s vyučovacím jazykom národností sa majú používať učebnice, ktoré sú prekladom platných učebníc schválených Ministerstvom školstva Slovenskej republiky, alebo doplnkových učebných textov, ktoré sú v zozname učebníc odporúčaných Ministerstvom školstva SR.

Výchova, vzdelávanie a voľný čas rómskych detí

226. Pri nazeraní na rómsku problematiku vo všetkých jej smeroch je podstatným aspektom uvedenie si výraznej diferenciácie samotného rómskeho obyvateľstva. Je podstatný rozdiel v spôsobe života Rómov žijúcich v mestách, kde sa dieťa predsa len začleňuje do normálneho výchovno-vzdelávacieho procesu a v postavení rómskeho obyvateľstva žijúceho v uzavretých societách -osadách (napr. oblasť východného Slovenska), v ktorých žije najvyššie percento rómskeho obyvateľstva.

227. Postavenie rómskych detí v jednotnej školskej sústave zapadlo do súkolia ideológie minulej spoločnosti, ktorá Rómov deklarovala ako problém sociálno-patologickej skupiny ľudí. Z praxe výchovy a vzdelávania rómskych detí sa niektoré poznatky postupne zhromažďujú na metodických centrách a metodických oddeleniach príslušných odborov školstva a kultúry, ústavoch Slovenskej akadémie vied, v Klube učiteľov rómskych detí v Košiciach.

228. Aj keď jazyk je jedným zo základných znakov etnicity, mnohé rómske deti už rómsky nevedia, čo je pravdepodobne zapríčinené aj tým, že v takýchto rodinách sa rómsky s deťmi nehovorí preto, aby im to nerobilo ťažkosti v škole, ale súčasne deti nevedia dobre ani vyučovací jazyk školy. Tento poznatok učiteľov rómskych detí je v paradoxnom postavení so zistením v prieskume z roku 1995, keď ako dorozumievací jazyk v rómskych rodinách je uvedený jazyk: rómsky 85 percent, slovenský 64 percent a maďarský 10 percent. Jazyk ako dôležitý komunikatívny prvok a prostriedok získavania vedomostí je vzhľadom na rôznorodosť - dialektovosť sťažujúcim prvkom výučby v rómskom jazyku, ktorý z používaných rómskych dialektov sa stane na Slovensku základom "rómciny" závisí pravdepodobne od toho, koľkí Rómovia mu budú rozumieť tak, aby sa ho učili a v ňom mohli učiť.

229. Zriadenie Katedry rómskej kultúry na pedagogickej fakulte v Nitre môže zohrať v príprave učiteľov rómskych detí dôležitú úlohu a na základe empirie môže zodpovedať na viaceré otázky, ktorými sú napr.: s akými predpokladmi môže byť učiteľ úspešný u rómskych detí, aké vzdelanie učiteľa a požiadavky na jeho osobnosť sú pri výchove a vzdelávaní rómskych detí určujúce, či je dôležité, aby učiteľ rómskych detí bol Róm alebo to nie je nevyhnutné.

230. V súčasnej dobe sa nejaví ako problém nedostatok noratív zabezpečujúcich právo na vzdelanie Rómov, problémom sú ekonomické, jazykové, sociálne a pedagogické, resp.

personálne predpoklady plnenia niektorých všeobecných i špecifických požiadaviek vo výchove a vzdelávaní rómskych detí a žiakov. Skvalitnenie výchovy a vzdelávania rómskych detí a žiakov je základným predpokladom úspešného riešenia ďalších otázok evidovaných v Rómskej societe. Cielená výchova a primerané vzdelávanie vytvárajú predpoklad postupnej zmeny hodnotového systému vo vnútri rómskych rodín tak, aby sa vzdelanosť stala primeranou hodnotou a zároveň predpokladom na úspešné zvládnutie sociálnych, kultúrnych, ekonomických a spoločenských problémov.

231. Z komparácie obsahu, foriem a metód výchovy a vzdelávania realizovanej v minulosti a súčasnosti, ale aj z konkrétnych pragmatických poznatkov o dôsledkoch uplatňovaného súčasného výchovno-vzdelávacieho procesu v rámci školského systému možno vyvodiť záver, že výchova a vzdelávanie rómskych detí a žiakov nemajú byť segregáčne a musia sa realizovať v celkovom kontexte sociálnej politiky štátu smerujúcej ku všetkým občanom, pričom výchovno-vzdelávací program rómskych detí a žiakov musí rešpektovať aj ich etnické, kultúrne a sociálne charakteristiky a tomu prispôbiť obsah, formy a metódy vzdelávania takýchto detí a žiakov. V procese rozvoja pripravenosti učiteľov rómskych detí napomáha aj rozširujúce a postgraduálne štúdium na katedrách rómskej kultúry (Nitra, Prešov), ako aj špecializované štúdium učiteľov rómskych detí v Metodickom centre v Prešove.

232. Osobitnú pozornosť si zasluhuje využívanie voľného času, v ktorom časť rómskej mládeže inklinuje k asociálnej činnosti. Hodnotný program trávenia voľného času v priestoroch školy (záujmová činnosť, krúžky, družiny, kluby) by mohla zvýšiť celkovú kultúrnu úroveň rómskej mládeže a kladne ovplyvniť vytváranie hodnotového priestoru. Súčasná finančná prostriedky však vytvárajú problémy pri organizácii voľného času detí a žiakov.

232. Významným momentom je aj výrazná aktivizácia a vznik organizácií zo samotného rómskeho etnika. Od roku 1990 sa vytvorilo viacero rôznych združení zaoberajúcich sa rómskou populáciou, podporných nadácií, ochotníckych krúžkov a pod., spomedzi ktorých možno osobitne ohodnotiť pôsobenie Asociácie rómskej mládeže so sídlom v Prešove. Uvedená mimovládna organizácia orientuje svoje aktivity smerom ku vzdelávaniu a skultúrňovaniu rómskej detskej populácie (Festival rómskej talentovanej mládeže, organizovanie letných táborov zameraných na výchovu a možnosť využitia voľného času rómskych detí a mládeže a pod.).

233. Bohaté tradície má aj divadlo ROMATHAN (Prešov), ktoré popri divadelných predstaveniach pracuje s rómskymi deťmi aj v rôznych krúžkoch - folklórny, hudobný, dramatický, výtvarný a pod. - čím nielen vychováva mladú generáciu pre svoj súbor, ale prakticky vytyčuje aj možnú cestu pri výchove a vzdelávaní rómskej populácie.

234. Záverom rozboru o situácii vo výchove a vzdelávaní rómskych detí a žiakov možno konštatovať, že:

- determinujúcim inštrumentom rozvoja Rómov v Slovenskej republike je výchova a vzdelávanie detí, mládeže a dospelých,
- určujúcou príčinou školského neúspechu rómskych žiakov je z minulosti pretrvávajúci prístup, ktorý vo výchovno-vzdelávacom procese počíta iba s deťmi vybavenými osobnostnými a rodinnými dispozíciami, zabezpečujúcimi bezkonfliktnú existenciu v škole. Preto je nevyhnutná zmena, ktorá má vo výchovno-vzdelávacom procese

akceptovať prítomnosť rómskych detí s charakteristikou ich osobnosti a sociálnou charakteristikou

- cieľom vzdelávania Rómov má byť rozvoj ich osobnosti, ktorý im umožní zapojiť sa naplno do profesionálneho života spoločnosti na rovnakom základe s ostatnými obyvateľmi,
- sú potrebné postupné zmeny vo výchove a vzdelávaní detí zo sociálne a jazykovo znevýhodneného prostredia vytváraním predpokladov lepšieho profesionálneho uplatnenia sa Rómov, čo môže u významnej časti rómskych detí a žiakov zmeniť súčasnú odmietavosť a ľahostajnosť voči vzdelaniu.

235. Základné zákony dotýkajúce sa právneho postavenia detí boli prijaté ešte za bývalej ČSFR a na základe čl. 152 Ústavy SR zostali v platnosti aj v novovzniknutej Slovenskej republike. Vzhľadom na to, že väčšina z nich bola prijatá pred rokom 1989, nezodpovedajú v plnej miere novým politickým, ekonomickým a sociálnym podmienkam v našej republike. Preto prebiehajú a očakávajú sa v právnom poriadku Slovenskej republiky podstatné zmeny.

236. Treba však uviesť, že starostlivosť o deti bola na solídnej úrovni aj v uplynulých desaťročiach. Právne predpisy, ktoré tvorili základ tejto starostlivosti, zohľadňovali špecifické potreby a záujmy detí.

237. Je zrejmé, že nová sociálna stratifikácia spoločnosti bude vyžadovať diferencovaný a adresný prístup k deťom, limitovaný však hospodárskou situáciou štátu. Prestavba právneho poriadku, ktorá v súčasnej dobe v Slovenskej republike prebieha, vytvára široký priestor pre prehlbenie práv dieťaťa uznaných Dohovorom o právach dieťaťa.

238. Púha zmena právnych noriem nie je však dostačujúca. Prijatie Dohovoru o právach dieťaťa znamenalo zásadný prevrat v chápaní právneho postavenia dieťaťa - t.j. dieťaťa ako subjektu práva, nie len ako jeho objektu. Toto chápanie sa však zatiaľ v SR nepresadilo, čo v mnohých aspektoch potvrdzuje aj hodnotenie plnenia jednotlivých článkov Dohovoru. Ešte stále sa presadzuje paternalistický postoj štátu voči deťom bez toho, aby dieťa samotné malo právo domáhať sa svojich konkrétnych práv.

239. Na medzinárodnej úrovni sa opakovane zdôrazňuje, že detstvo nemá byť "čakárňou na život", ale "životom samým". Preto právna situácia, v ktorej dieťa ešte v predvečer svojich osemnástich narodením je takmer "bezprávne", a na druhý deň plnoprávne, nie je ďalej akceptovateľná. Je preto potrebné vytvoriť legislatívne podmienky pre diferencovanú a postupnú emancipáciu detí vo všetkých oblastiach každodenného života. Pokiaľ sa však nezmení v prvom rade spoločenské chápanie postavenia dieťaťa, ako subjektu práva, nemusia náprave pomôcť ani legislatívne zmeny. Na určitú ilustráciu tejto situácie môže poslúžiť ustanovenie § 178 ods. 2 Občianskeho súdneho poriadku, ktorý nie je dostatočnou aplikáciou ustanovenia článku 12 ods. 2 Dohovoru o právach dieťaťa. Právo dieťaťa vyjadriť sa k otázkam, ktoré sa ho dotýkajú, sa tu totiž dostáva do závislosti na hodnotení "vhodnosti" zo strany súdu. Ak súd totiž dospeje k záveru, že výsluch je "nevhodný", nemá dieťa žiadny právny prostriedok domôcť sa svojho práva "vyjadriť svoj názor". Tento nedostatok je ešte výraznejší pri porovnaní s ustanovením článku 3 ods. 1b/ Európskeho dohovoru o výkone práv dieťaťa z 19. januára 1996. Tento dohovor síce Slovenská republika neratifikovala, avšak je jedným z dohovorov, ktorých ratifikáciu vyžaduje vládou schválená Koncepcia štátnej rodinnej politiky (uznesenie vlády SR č. 389 zo 4. júna 1996).

240. Riešenie vyššie uvedených nedostatkov by sa malo zohľadniť aj v procese prípravy nového rodinného kódexu, resp. počas novelizovania Zákona o rodine.

241. Ďalším problémom, ktorý súvisí s možnosťou dieťaťa dovoľávať sa svojich práv súvisí s tým, že dieťa často ani nevie, aké, resp. či nejaké práva má. Osveta ohľadne práv dieťaťa vo vzťahu k jeho nositeľom je na nízkej úrovni a uvedené by bolo vhodné zohľadniť aj v pripravovanej reforme rodinného práva.

242. Dôležitou skutočnosťou je to, že v Slovenskej republike chýba nezávislý orgán, napr. parlamentný komisár, ktorý by vykonával dohľad nad tým, ako spoločnosť plní svoje povinnosti ohľadne práv dieťaťa. Takýto orgán, ktorý existuje v niektorých štátoch v podobe "ombudsmana pre deti", by mal a mohol plniť viaceré úlohy:

1. podávať návrhy na posilnenie právnych noriem týkajúcich sa výkonu práv dieťaťa,
2. poskytovať stanoviská k návrhom právnych noriem týkajúcich sa výkonu práv dieťaťa,
3. podávať právne informácie ohľadom výkonu práv dieťaťa masovokomunikačným prostriedkom, verejnosti a jednotlivcom, ako aj orgánom ktoré sa zaoberajú otázkami týkajúcimi sa práv detí,
4. posudzovať názory detí a poskytovať im relevantné informácie.

243. Ďalšou otázkou súvisiacou s aplikáciou práv dieťaťa je príprava Národného akčného plánu - dokumentu, ktorý je súčasťou štátnej politiky voči deťom. O tejto otázke rokovali v auguste 1995 zástupcovia Slovenského výboru pre UNICEF s podpredsedom vlády SR Jozefom Kálmanom. Vzhľadom na rozsah otázok, ku ktorým sa má materiál vzťahovať, bol Ministerstvom práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky odporúčaný vznik osobitnej pracovnej skupiny zloženej zo zástupcov zúčastnených rezortov, ako aj ďalších odborníkov.

244. Hodnotiac súčasný stav ochrany práv detí možno konštatovať, že v Slovenskej republike je tejto otázke venovaná značná pozornosť, a to nielen na úrovni príslušných štátnych orgánov, ale aj zo strany špecializovaných organizácií.